

MUNK ARTÚR

N A P L Ó
1915–1916

Életjel

A német szöveget fordította
BOGNER ISTVÁN

A katonai kifejezések megfejtésében közreműködött
VALACZKAI LÁSZLÓ

Megjelent a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti és Etnikai Ügyek Főosztályának támogatásával

MUNK ARTÚR

NAPLÓ 1915–1916

GUBÁS ÁGOTA
BEVEZETŐJÉVEL

1999

A HÁBORÚ MINT ABSZURDUM

Sors bona – nihil aliud. (Jó szerencse – semmi egyéb.) Ez a latin szólás mint egy varázsige áll Munk Artúr naplójának első oldalán. A jó szerencse volt az őrangyala a leghevesebb ágyútűzben, golyózáporban, a háromévi szerbiai, galíciai és orosz frontszolgálatban, kolera-, tífusz- és más járványpusztításban és a négyévi oroszországi hadifogság viszontagságai közepette. A naplóból nem derül ki, hogy vallásos volt-e Munk Artúr, de egy helyütt önéletrajzi regényében, a *Köszönöm addig is...* címűben jegyzi le, hogy a Sors (így nagy betűvel írva), a „legfelsőbb rendező” akarta így, hogy az állandó életveszélyből épségben kerüljön ki. Annyi azonban bizonyos, hogy a Sors bona – nihil aliud jelmondatot sommázásként írta fel naplójának első oldalára, mintha egy regény címe lenne. S talán nem véletlenül. Ösztönösen megérezte, hogy ez a napló több lesz, mint személyes följegyzések életének erről a sorsfordító időszakáról. Bátran mondhatjuk, hogy ez a napló érleli íróvá. Előtte tárcákat, humoreszkeket írt a szabadkai *Bácsmegyei Napló*ban, a *Bácsországban*, majd ironikus, szatirikus írói vénáját próbálta ki első nagyobb lélegzetű művében, *A repülő Vucsidol* című regényben, amelyet Csáth Gézával és Havas Emillel együtt folytatásokban adott közre a Bácskai Hírlap hasábjain 1906-ban. „Valódi írói ambíciók azonban az 1900-as években még nem fűtötték, bár a *Budapesti Napló* is közölte írásait. Előbb az egyetemi tanulmányok, később a kenyérkereset reménye vitte az irodalomtól messze eső tájakra. Az íráshoz az I. világháború idején tér vissza, amikor orvostisztként a Monarchia 65. gyalogezredének tábori újságját, a *Ludwig Bakát* szerkeszti...” – írja róla dr.

Bori Imre, aki úgy látszik, hogy nem tudott a naplóról, pedig ő, illetve a Magyar Tanszék kapta meg az író kéziratot hagyatékát. Ebből eddig a *Bácskai lakodalom* című regényét jelentette meg a Forum Könyvkiadó Bori Imre szerkesztésében, 1961-ben. De nem is csoda, hogy az író fia, Munk György bizalmatlan volt és nem adta át a naplót kiadásra, hiszen elkeseredetten panaszkodott e sorok írójának, hogy édesapja legnagyobb lélegzetű munkáját, a *Bácskai lakodalom* című regényt jócskán megkurtítva, a vaskos műnek csak töredékét jelentették meg. Az ereklekéként őrzött naplónak a betűhíven való közreadását (először 1996-ban az *Üzenet* folyóiratban, most pedig könyv formájában) sajnos már nem érthette meg az író fia. Amilyen becsben tartotta és szeretettel vigyázott e munkára, ugyanolyan tisztelettel adjuk most át az olvasónak ezt az izgalmas és hiteles krónikát, úgy is mondhatnánk, hogy Munk Artúr regényeinek kútforrását.

Munk Artúr tehát az íráshoz az I. világháború idején tér vissza, de nem a tábori újság készítése, hanem a naplója által, amely írói munkásságának első önálló műve. S hogy maga a 28 éves orvos is így érezhette, erről nem csak az tanúskodik, hogy „címet” adott a naplónak, és szerzőként felírta a nevét, hanem az is, ahogyan kezdi. „E könyvet 1915. október 28-án kaptam meg, tábori postán”. Az üres lapokat tartalmazó füzetet könyvnek nevezi, mintegy látnokian megjósolva, hogy ebből egykor valóban könyv lesz, s nem is egy, hanem két fő művének, *A nagy káder* és a *Hinterland* című regényének az alapja, a váza. E „könyvet” csupán kiindulópontnak érzi, gyorsjegyzetnek a legfontosabb háborús élményeiről, amelyeket e lapoknak magukba kell szívniuk, mint egy szívacsnak, s megtartani jobb időkre, amikor ki lehet engedni, kiírni magából mindazt, ami most csak abszurd álomnak rémlik, habár már több mint egy éve éli át vaskos valóságként, hiszen hadtestét még 1914 júliusában mozgósították. Ezt a benne feszülő hatalmas ellentmondást csak úgy tudja némiképp feloldani, ha a vele és 86-os ezredével megesett „viselt dolgokat” rögzíti, ahogy ő írja „lefixálja ide”, a napló lapjaira, csak

vázlatosan, mert hiszen nincs is lehetősége másként, s annyira hihetetlen mindaz, amit átél, mint egy képtelen álom.

E naplónak, a nővérétől, Jolántól ajándékba kapott „könyvnek” „Hivatása volna, hogy magába szedje a háborús élményeim javát (...) a »viselt dolgokról« csak vázlatosan fogok megemlékezni és csak, mint absurd rossz álmokat fogom őket lefíxálni ide” – írja.

Munk Artúr a naplóját 15 havi frontszolgálat után kezdte el írni, megjárta már a szerbiai, a sabaci, majd az északi, a galíciái frontot, s a naplót visszaemlékezéssel kezdi, sorrendbe, úgy is mondhatnánk ráncba szedve élményeit, visszamenően a mozgósítás napjától kezdve. Hogy ezek az élmények a füzet megérkezése előtt is mennyire kikívánczoltak már belőle, erre egy zsebnotesz a bizonyíték. Mivel ennek a notesznak nincsen olyan folyamatosan összefüggő szövege, mint a naplónak, ezért nem tudjuk közzétenni, de a naplóíráshoz való előkészület tetten érésére izgalmas olvasmányt jelent, lehetővé válik általa, hogy egy kicsit bepillantsunk abba, hogyan is született meg a napló, mi az, ami a zsebnoteszből csaknem szóról szóra átkerült a naplóba, s mi az, ami kimaradt. Egy-két érdekességre érdemes rámutatni. Feltűnő, hogy a nagy formátumú füzetre nem írja rá, hogy napló, ennek a zsebnotesznek az első oldalára viszont igen: Napló az Orosz–Osztrák–Magyar Háborúból 1914. És ugyanide ezt: halálom esetére a budapesti cím: Rákóczi tér 21. A halállal való szembesülés ilyen konkrét megnyilvánulásával nem találkozunk a naplóban, s általában tele van ez a kis zsebnotesz nevekkal, címekkel, az elesett tisztársak vagy közlegények nevével. Feltüntetve például a mozgósítás előtti lakhelyét, illetve munkahelyét, a horvátországi, gračaci kórházat is, mintha csak abban reménykedne, hogy nemsokára visszatérhet oda, ahová 1913-ban elment, tudniillik Gračacban a Knin–Ogulin vasútvonal építése alkalmából készült munkáskórházban vállalt feladatot. Itt érte utol a behívó, a mozgósítás. Ebben a kis noteszben rapszodikusak a feljegyzések. Egy ironikus kis versikével kezdi, amely ezredének, a 86-osoknak egyik tagját énekli meg, akinek a legfőbb gondja, hogyan töltsen meg éhező gyomrát.

*Elvisz mindent hogy ha mindjárt
Megbotozzák
Pusztít minden ennivalót
Mint egy kozák*

*De mire a jó ételnek
Esne a Schwarm
Ott kell hagyni csirkét libát
Itt az alarm*

*Nyolcvanhatos tovább marschol
Ez szomorú
A sült liba sokkal jobb mint
A háború.*

Majd prózával folytatja:

*Esik az eső. Kínézek a kis lukon, amit a lengyel paraszt ablaknak
hív. Kinn az esőben egy öreg népfölkelő marschiroz fehér napernyő
alatt...*

E bizarr kép után újból vers következik, nem tudni, hogy hábo-
rús nóta-e, vagy annak mintájára készült saját költemény.

*Erdős völgyes Gácsországban
Hej, de ritka nagy újság van
Magyar baka, magyar huszár
All a poszton és muszkát vár*

*Édes anyám ne sirasson
Se a gyerek, se az asszony
Hazamegyünk nemsokára
Csakhogy drága lesz az ára*

*Ne félj, fiam a muszkától
Sose maradunk mi hátul
Rajta, fiúk be a tűzbe
Mintha csak az ördög üzne*

A húszoldalas kis zsebnotez utolsó lapjain is feltűnik néhány
rímes szöveg. Az egyikben ugyancsak Gácsországnak nevezi a galí-
ciai harcok, vonulások és visszavonulások helyszínét.

*Erdők, mezők, vad ligetek
Be sokat jártam bennetek
Be sok napot éjszakával
Töltöttem el Gácsországban*

A humor sem hiányzik és a többnyelvűség is jelen van. Néhány német nyelvű feljegyzés mellett egy szerb nyelvű nóta szövegét is megörökítette a zsebnótesz:

*Alaj smo se sa stali betjari
Pa ni jedan za ženu ne mari
Svirajte mi sedam tamburaša
Do salaša petica je vaša
Pajo pije po dva po tri dana
Onda opet dva tri dana spava
Svi su svi su al ko Pajo nisu
Samo Pajo dobi veresiju
Doktor Gabor dobio je ranu
Pa drugi dan išo u kafanu*

A vaskosabb rigmusra is van példa:

*Láttam egy nőt, reggelig sírót
Láttam egy nőt, reggelig bírót
Síróval vele sírtam,
A bíróval – sírtam
ő bírta ... de én már
Nem bírtam.*

Gondúzónek ott volt a kártyajáték, amelynek rejtelseit a fronton tanulhatta, hisz a zsebnóteszba bekerült a tarokkjátékról néhány tudnivaló. A következő oldalon pedig nevek, számok arról, hogy hányan haltak meg haslövéllel, hányan kolerában. Bizarrrá így egymás mellett látni e két dolgot, de csak nekünk, az olvasónak. Aki följegyezte, a galíciai front krónikása nap mint nap szembesült a sebesültek, kolerások, halottak tényével és azzal, hogyan elviselni, túlélni mindezt. Idézet a zsebnótesz feljegyzéseiből:

„IX. 24–X. 12-ig nem volt egy csepp kedvem se semmiféle feljegyzéshez. ...Folytonos esőzés és havazás közben vonulunk visszafelé...Megyünk vagy 100 kilométert. Át megint a Kárpátokon....északnak egyenesen Prsemysl irányában. Rém hideg van. Nagyon sokat szenvedünk a hidegtől. A lábam majd lefagyott, amint lovagoltam, vegyesen éjjeli marschokat is csináltunk, majd újból egész nap mentünk...”

„...Visszamentünk Beresowra. Beresowon bebújtunk egy házba...A fejem fölött, előttem, mögöttem csapkodtak és sívítottak a golyók, az ágyúgolyók. Mindenütt füttyültek ezenkívül a fegyvergolyók is, mint valami különös kellemetlen légi madárkák, halálmadárkák. Megszámlálhatatlan ágyúlöveg. Rémséges, körülöttünk 50–100 lépésnyire a saját ágyúnk torka mered felénk. Folytonos fülsüketítő dörrej. A ház remeg, a vakolat hull. Összebújunk – közben rémségesen, kíméletlenül csapkodnak le mellettünk a shrapnellek. A háziasszony sír, pakol. Kinézek az ablakon. Egyszerre négy lovat és egy huszárt terít le a gránát. A ló kétségbeesetten rugdossa agóniájában a ház falát.”

A háborúban minden átértékelődik. Munk Artúr a galíciai front kellős közepén ezt veti papírra:

„A golyónak csak egy másodlagos (secundér) tulajdonsága, hogy öl. A primér tulajdonság az, hogy leköti az embert az anyaföldhöz. A tüzérek, tüzértisztek beássák magukat a földbe. A tisztek berendezkedtek, a falban, bevágásokban cigaretta, tükör és családi arcképek...”

Az ellenség is ugyanezt teszi, ők még mélyebbre bújnak el a golyók elől.

„Annyira be vannak ásva az oroszok a földbe, hogy győzedelmes csapatunknak úgy kell kiásni őket.”

Az önirónia, sőt az epés gúny hangja is fölfedezhető ezekben az intim feljegyzésekben, amivel a nagy naplóban nem lehet találkozni.

„A kolerásoknak jobb hely nem lévén, egy kollégám – a beresowi templomba dugta őket, hogy ott kihűljenek.” (Ezt e kifejezést alá is húzta.) „A templomot hűtőháznak neveztem el.”

Amit szavakkal nem mindig lehet kifejezni, kivetítődik egy-egy rajzon. Mint például azon, amelynek hőse se nem áll, se nem ül, se nem fekszik, mégis mindhármát teszi egyszerre, pihen is, de nem

egészen, mert minden pillanatban ugrásra készen kell állnia, ha lengyel paraszt, akkor azért, mert meg kell védenie a házát a fosztogatóktól, vagy ha épp egy lengyel házban megpihenő katona, akkor meg minden pillanatban a továbbvonulási parancsra kell ugrania, vagyis valami lehetetlen pozitúrában van. Mintha csak e háború értelmetlenségét, lehetetlenségét fejezné ki Munk Artúr ceruzarajza. Az asztal lapjára hátradőlő figura úgy hat, mintha egy keresztre lenne kifeszítve, az asztal keresztlába ezt idézi fel a szemlélőben, különösen ha egy kicsit elforgatja a képet. Behelyettesíthetjük a krisztusi kínokat átélő fura alakot akár a beresowi paraszttal, akár a német tiszttel, akiről karakteres portrét készített a zsebnotesz szerzője. Befejezésül ezeket a rajzokat mentem át a kicsi jegyzet-tömbből, amely előkészület volt a naplóírásra. A naplóban is találkozzunk rajzokkal, sőt ide még fotókat is sikerült beragasztani, és csodák csodájára még ezek is épségben megmaradtak, pedig 7 évi harctéri, illetve fogolytábori megpróbáltatásoknak voltak kitéve.

Azzal, hogy Munk Artúr megörökítette ezeket az embert próbáló időköt, egyúttal íróságának alapjait is megvetette. Míg a regényekben sorsok, jellemrajzok bontakoznak ki, ebben a naplóban egy embernek, a krónikásnak az életét, az élethez, történelemhez való viszonyulását kísérhetjük figyelemmel. A napló első lapjain még a háborút gyorsan elmúló „heccnek” tartó tartalékos főorvos a szemünk láttára edződik meg, válik tapasztalt kétkedővé. Izgalmas olvasmány nemcsak abból a szempontból, hogy miként alakult egy osztrák–magyar ezred sorsa az első világháborús frontokon, még Egyiptomban is, hanem végtelenül érzékenyen mérhető szemléletbeli átalakulást figyelhetünk meg Munk Artúr följegyzéseiben, attól kezdve, hogy „divíziónk nagyszerűen dolgozott”, egészen addig, hogy fogcsikorgatva káromkodik 1916 végén, hogy abban sem biztos, pedig hihetetlenül hangzik, hogy 1917-ben vége lesz a háborúnak. Számára, mint tudjuk, csak 1921-ben lett vége. Ami még nyomon követhető a leírásokban, az a végtelen tárgyilagosságra való törekvés és a leheletfinom humor.

„Az egészségügyi szolgálat is rossz, mert az egészségügyi intézetek úgy mozognak előre, illetve visszafelé, hogy nem is lehet utolérni. Legfőbb automobillal. Az meg nem áll rendelkezésünkre.” Tárgyilagos tud maradni akkor is, amikor tényszerűen leírja, hogy a sabaci harcokban megsebesült magyar katonába belerúg szitkozódások közepette egy szerb asszony, akit ezért bosszúból a katonatársak felakasztanak. Nagy kár, hogy a naplóírás az 1917-es esztendővel megszakad, csupán egy-két oldalnyi jelentés születik arról, hogyan kerül (immár feleségestől, gyerekestől) haza az orosz hadifogság után.

Lehet, hogy Munk Artúr, habár nem hitt a babonákban, talizmánként hordozta magával és vigyázott a naplójára. Az olajzöld fedelű, diszkrét aranysárga csíkkal szegélyezett füzet tintaceruzás szövege is épségben megmaradt, csak itt-ott járta át a nedvesség, pirosas-lilás foltot hagyva maga után, mintha a betűk véreznének. S valóban csak jó szerencse – semmi egyéb nem kellett hozzá, hogy a századvég, illetve az ezredvég olvasója most kézbe veheti ezt a krónikát.

GUBÁS ÁGOTA

[NAPLÓ]

Sors bona – nihil aliud

Dr. Munk Arthur
I. R. N° 65
Feldpost 92

1915. okt. 28.

E könyvet 1915 október 28-án kaptam meg, tábori postán. Jolán küldte egyéb meleg holmival.

Hivatása volna, hogy magába szedje a háborús élményeim javát – valószínűleg – azon céllal, hogy késő vénségemre legyen mit olvasni az unokáimnak.

Ám legyen, pedig nagyon furcsának találom most a háború tizenötödik hónapjában, hogy naplót kezdjek.

Másrészt megkönnyíti a dolgom, mert a „viselt” dolgokról csak vázlatosan fogok megemlékezni és csak, mint absurd rossz álmokat fogom őket lefixálni ide.

Kezdem a mozgósítás napjától.

VISSZAEMLEKEZÉS A MOZGÓSÍTÁS NAPJAIRA

Épp ma tizenöt hónapja, ahogy telegramm útján értesültem a mozgósításról, amely azonban csak részletes [!] vala.

Hadtestet a nagyediket is az első napon mozgósították, 1914 jul. 27 ikén.

A lapok már előbb is nagy betűkkel – mondhatnám ijesztő nagy betűkkel hozták az eseményeket, de csak a pesszimisták hitték el, hogy háború lesz.

Rövid lesznek.

Megvallom olyan ostoba voltam, hogy azt hittem, hogy pár hét múlva vége lesz az egész „heccnek” és – diadalmasan vonulok be Gračaci magányomba illetve kis kórházamba.

Jolán azonban – mintha csak sejtette – több könnyet hullatott a rendesnél és bizony alaposan kisírt szemekkel kisért ki kocsimig.

Schiffer Sándorral együtt mentünk. Ki hitte volna még ekkor, hogy világháború lesz? Én nem, bizonyára nem.

Jolán Gračacon maradt és bizonyára néhány álmatlan éjszakát töltött el – nagy izgalomban.

Szabadkára tartottam, ezredemhez. Ide szólott a behívom. Budapesten keresztül utaztam. Nem siettem. Régtől fogva megszoktam, hogy a jó katona nem siet.

Budapest már lázban égett. A forró napon tömegek tüntettek, katonák, civilek, de főleg az utóbbiak és rekedtre kiabálták hangjukat:

„Éljen a háboru!”

Ezek a civilek akkor még nem is sejtették, hogy „mindnyájunknak el kell menni” –

Bizony Szabadkára kissé megkésve érkeztem. Aug. 1. én. Az ezred már elvonult – nagy tüntetések mellett, le, a déli harctérre.

Utánuk utaztam és Ujvidék, Batajnica után utol is értem őket Krnjaševciben.

Krnjaševci kis szlavoniai falu, csupa egyforma házzal, egy iskolával és két templommal.

Gábor dr. ezredorvos, akivel még medikus éveimben jóban voltunk és aki alig fél évvel idősebb nálamnál – éppen marodi vizitet tartott az iskolában.

Megvalloim kissé ideges és tájékozatlan voltam. Gábor az ezredeshez vezetett Schaffer Jozsefhez, majd a zászlóaljparancsnokomhoz, Pfals Rudolf alezredeshez.

A IV. zászlóalj parancsnoka lettem. Az ezrednek itt három zászlóalja volt. Az első (Komm. Oberstl.¹ Wieninger) – a II.ik (Kommandant Obstl. Gaksch Anton) és a IV.ik.

A harmadik zászlóalj detasirozva² a boszniai határon, Visegrád körül harcolt.

Krnjaševciből másnap tovább mentünk a Szávapartra.

Nagyon rosszul voltam felszerelve. Még csak tábori sapkám sem volt. Én – bolond – tapasztalatlan – fekete sapkában utaztam.

Senki se világosított fel, hogy mi kell – a harctérre. (Ma már tudom.)

Ezredünknek, illetve divisionknak, a 32-es számúnak, az volt a feladata Szlavóniában hogy ide-oda mozgásával *tüntessen* a szerbek ellen (u.n. „Demonstrations Gruppe”)³

Hogy mi az a tüntető csoport? Csak az tudja, aki végigcsinálta. Naponta 10–30 – sőt 60 kilométeres turák. Az ezred éjjel nappal menetelt. Hol itt, hol ott bukkantunk föl. (Hogy a szerbek azt higgyék, hogy mi sokan vagyunk.)

1 *Komm. Oberstl.* – Kommandant Oberstleutnant – alezredes parancsnok. (Ha a német szöveg *csak dőlt betűkkel* van írva, akkor ez azt jelenti, hogy az eredeti szöveg is már a német helyesírás szerint íródott.)

2 detasál (francia) – csapatot előreküld, előreol

3 *Demonstrations Gruppe* – Demonstrationsgruppe – színlelő csoport

A sok herce huncának végül is az lett a clou⁴-ja, hogy Klenákra értünk.

Itt már benne voltunk a – szószban. A háborus szószban.

Itt hallottam először igazi „harcizajt”. A Szávaparton temérdek ágyunk lőtte Sabacot.

SABAC!

Ha ezt a nevet leírom – önkéntelenül is azon töröm a háborúban elbutult fejem, hogy hogyan is kerültem én onnan ki elevenen?

Máig se értem. És ha kikerültem, miért nem kaptam azonnal kitüntetést?

Ezredemmel, a 86osokkal (csupa derék bácskai bicskás!) 1914 aug. 19.^{én} kora reggel vonultunk át Sabácsba (vagy Szabácsba) a pionierok⁵ készítette hadi hídon.

A híd legalább oly hosszú volt, mint a Margit hid. A bakák még tréfásan meg is jegyezték a hídfő körül ácsorgó pionieroknak.

– Itt a két vas hidpénz. Vagy nem kell?

Kedvük volt viccelni, pedig a szerbek tisztességesen lőtték a hidat shrappnellekkel.⁶

Eszembe jutott: „No most védjen meg doktor a vörös kereszt, ami a karodon fittyeg”...

Rendületlenül lépkedtem a zászlóalj mögött a rengő hídon. A lovászom melletttem vezette tündér [!] nevű paripámat, amit pár nap előtt vettem Kalrovčicon.

Legényem, Kamzák Feri (budai sváb gyerek) meg magam is nem kis izgalommal tekintettem az események elé.

Sabac utcáira értünk.

Dögszag, tarthatatlan állat és emberi hullaszag ütötte meg orromat. A forro nap tikkasztó heve csak növelte a bűz fojto erejét.

Elénk tárultak a híres utcák, melyek csak pár órával ezelőtt még eszeveszett harcok színhelye volt.

4 clou (francia) – fénypont, csattanó

5 pionierok – Pionier – utász.

6 shrappnellekkel – Schrapnell – Shrapnel tábornokról elnevezett lövedék

Közvetlen előttünk tisztították meg az utcákat a szerbektől a híres negyvennégyesek (a rosszocberek), a 38as, 69, 32 (budapesti) és a 4.-es bosnyák ezredek.

Hál istennek mi már „későn” érkeztünk meg. Sabac határán túl, Mišlar mellett lelágereltünk,⁷ megettük a komisz menázsit. Raszoltunk.⁸ Előttünk dult a harc. Sorra jöttek a sebesült szállító kocsik. Főleg sok bosnyák sebesültet láttam. Az utak mentén mindehütt elhajigált „borjuk” (tourniszterek) fegyverek, véres rongyok, patrontáskák, kabátok, szijjak, bajonetek hevertek. Oldalt néha itt-ott egy-egy sír, amott egy döglött ló, mellette egy halott huszár.

A lónak elülső lábát ágyúlöveg szakította le. Már sötét este volt, amikor hirtelen vihar lepett meg bennünket menetelés közben.

Alaposan eláztam. Esőköppenyem nem volt. Mindezt persze később beszereztem. Rendes felöltöm se volt.

Miután az ezrednek a korom sötétben az előrehaladás lehetetlennek látszott, a vihar elültével lelágereltünk a – sárba.

Pusztá földön aludtam eleinte – csak később, mikor a hideg miatt nem tudtam elaludni, hordágyat állítottam fel magamnak és arra feküdtem.

Körülöttem a legénység. Sohase felejem el, hogy hajnalban annyira fáztak a derék összeázott fiuk, hogy a foguk csak úgy vacogott. Majdnem – sírva dideregtek.

Nemsokáig fáztunk; hajnalban megkaptuk a tűzkeresztséget. A frontba dobtak bennünket.

Bizony az első Hilfsplatzomat⁹ egy árokban állítottam fel. Fejem felett folyton explodáltak¹⁰ a szerb srappnellek.

Az első sebesült az ezredből Prohászka kadett volt, akinek egy golyó a száján ment át és a bal felkarának idegeit ütötte át.

Sorra kötöztem a sebesülteket, mialatt nem egyszer fegyvergolyókat is kaptunk jobbról balról.

Folyton változtatni kellett a segélyhelyem árkat, míg végre is – óriási szaladás lett a vége. Bakák, főleg hatos bakák szaladtak ész nélkül vissza. Hogy miért, azt akkor nem tudtam. Azt hittem a

⁷ *lelágerezünk* – lagern – letáboroztunk

⁸ *raszoltunk* – rasten – pihentünk

⁹ *Hilfsplatz* – segélyhely

¹⁰ explodál (latin) – felrobban

szerbek kergetik őket. Pedig dehogy. A szerbeket nyomták vissza a csapataink, főleg a 86osok és a csehek, akik akkor még tisztességesen dolgoztak.

Mégis szaladtam én is a többivel, mialatt – isten tudja honnét, de bal oldalról röpkötek a szerb fegyvergolyók.

Egyik golyó meg is sértette Gábor ezredorvost, a bal karján. Bekötöttük és – hazaküldtük.

Boldog ember. Hazament, azóta se volt a harctéren. Más beosztást kapott, pedig sebesüléséből nagyszerűen gyógygyult.

Másnap folyt tovább a harc és csapataink fényes győzelmével végződött.

Mégis visszavonultunk – hogy hadtestünket az északi harctérre vigyék.

E harcokban aránylag nem sok veszteségünk volt. Két tisztünk esett el, Stemmer főhadnagy, adjutáns és Piltz hadnagy.

A nehéz sabaci harcok után divízióink Batajnica felé tartott. A bevagonírozást vártuk. Hirtelen azonban parancs jött a visszavonulásra. Nem szívesen mentünk vissza. A hátunkon végig borsózott a hideg. Nemesebb ellenségre vágytunk. A szerbekkel szemben mi túl naivak, becsületesek voltunk.

Parancs; parancs!

Őrült tempóban mentünk vissza, óriási hőségben fullasztó szlávóniai porfelhőbe burkoltan.

Az arcunkra ujjnyi vastag por tapadt. A huszárok, akik velünk szembejöttek, úgy néztek ki, mintha porból öntött szobrok ülnének porszürke lovakon.

Nemsokáig meneteltünk, amikor Sabac vaskos templomtornyai feltüledeztek.

Ujból a legnagyobb bűzbe és tűzbe értünk. Ezúttal nem a hajóhidon, hanem a teheruszájokkal vittek át bennünket folytonos ágyútűzben a tulsó partra.

Ez szept. 23. án reggel volt.

Lesz, ami lesz, gondoltam, itt döglünk valamennyien.

Végig marschieroztunk¹¹ ujból Sabac utcáin. Ujból kifosztották a városnak még megmaradt lakásait. Az ezred, egy kilométerre a város szélétől, tűzbe került.

11 *marschieroztunk* – marschieren – meneteltünk

A Hilfspplatzomat a város utolsó házában, egy kifosztott lakásban – állítottam fel. (Akkor regiments chefarzt¹² voltam.)

A város teljesen üres volt. Mindössze a templom udvarában őriztek vagy ötven civilt, főleg nőket és gyermekeket.

A templom oldalánál ácsorogtak ezek dunnák és párnák sokadalma mellett. (Később a szerbek éppen a templomot bombázták, nem is sejtve, hogy ott az övéik vannak.)

Eleinte csak meglettünk volna, bár a hilfspplatzon nagyon sok shrapnell és gránát szilánk potyogott lábam elé – de mondom eleinte csak meg lettem volna, de kellemetlen volt, amikor közvetlen mellettem, vagy hat ágyunk teljes erőből csak úgy okádt a tüzet. A fejünk fölött egész délután füttyültek, búgtak a nehéz lövegek.

A Hilfspplatztól nem messze nehéz gránátok csapódtak be a fekete földbe – de mi nyugodtan ettünk éretlen szőlőt és szilvát, mert szörnyen megéheztünk. (aug.)

Egészen alkonyatig állt a harc.

Az est beálltával a szerbek bombázni keztek nehéz gránátokkal a várost, főképpen pedig azt az utcát, amelynek utolsó házában én kötöttem a sebesülteket.

Szörnyű órákat éltem itt át.

A szabadban robbanó gránátoknak nincs oly rettenetes hatásuk, mint a zárt utcasorokban lecsapódóknak.

A házak csak úgy reszkettek a nagy légnyomástól, az ablakok, mint üvegeső, hullottak folyton a kövezetre.

Egyik gránát közvetlenül Hilfspplatzom előtt explodált. Egy csomo embert újból megsebesített, másokat megölt. A légnyomás bezúzta az ablakaimat. Egy orvos kollégám a Hilfspplatzomon – megőrült. Önkivületi állapotában összevissza ordítani kezdett, úgy, hogy le kellett fognunk. Később el is szállítottuk. Hogy mi történt vele, nem tudom, meggyógyult-e.

Az embereim kétségbeesetten néztek rám: mit tegyünk most?...

Ha kitesszük lábunkat az utcára – a halál fiai vagyunk. Ha ott maradunk, legjobb esetben is a szerbek csonkítanak meg bennünket. Közben folyton jöttek az uj és az ujra sebesültek.

Teljesen ki voltam már merülve a marscholás, a kötözés és az izgalmak folytán.

12 *regiments chefahrt* – Regiments-Chefarzt – ezredfőorvos

Közben pedig elszoruló szívvel néztem, amint futottak vissza a rajvonalból bakáink, eszeveszett, rendetlen futásban, folytonos gránátűzben...

A helyzet kétségbeejtő volt.

Ha velük futok – a halálba futok. Ha maradok, a szerbek kezébe kerülök. A szerbek pedig a háboru elején alaposan megadusztálták¹³ foglyaikat.

Maradtam.

Dolgoztam tovább. Egészen éjjelig.

Éjjélkor kifogyott a kötszerem, a gyertyám, felpakoltam. Legényemet és kötszeres szanitécemet előreküldtem, hogy keressék meg lovamat és lovászsomat.

Magam pedig – tapogatózva – a sötétben poroszkáltam a szávahid irányában – revolverrel a kezemben.

A szávahid tőlem körülbelül három kilométerre lehetett.

Körülöttem már halotti csönd honolt. Egyetlen puskalövést se lehetett hallani. Csak a sebesültek és a haldoklók kiáltoztak az utcán elhaló hangon: szanitész... szanitész...

De bizony ott szanitész nem volt.

A szám csak úgy égett a száraz szomjuságtól.

Éjjél után érkeztem a szávahidhoz.

Soha nem látott látvány tárult elé: ezrével álltak a hidfőnél a tréncsók,¹⁴ municios kocsik és ágyuk. Ember ember hátán tolongott. Mindenki elsőnek akart a tulsó partra jutni. Láttam itt lehetetlen kívánni, amíg keresztül jutok. Lementem a vízpartra és egy hatalmas ugrással beleugrottam az egyik pontonba. Épp egy pionier nyakába. A pionier nagyot káromkodott, de cigarettával kiengeszteltem.

Hajnalodott.

A hidat összefogó kötél segítségével felkapaszkodtam a hid karfájára és vártam az alkalmas pillanatot, amikor én is a rohanó szekerek után lapuljak. Pár percnyi várakozás után egy ágyúcső kötelébe kapaszkodtam és futva 300 métert jutottam át a tulsó oldalra, Klenakra.

Klenákon a vasuti töltés mellett megtaláltam néhány szanitészemet, medikusomat. A fáradtságtól kimerülten rogytam össze. El-

13 adjusztál (latin–német) – üt, ver, elpáhol

14 tréncocsi (francia–német) – utánpótlást szállító kocsi

aludtam. Szerb shrapnellek ébresztettek fel. Az ezredem nagy nehezen gyülekezett egy mezőn. Persze sok emberünket vesztettünk el.

Megindultunk Batajnica felé, hogy végre bevaggonirozzanak bennünket és kijussunk a pokolból.

*

Elfelejtettem még lejegyezni, hogy első Sabaci bevonulásunkor egy sabaci vendéglőben beszéltem egy szerb, odavaló úrlánnyal.

Mondhatom, olyan szép, fess, okos lány volt, hogy még szinte ma is – szerelmes vagyok belé. Gyönyörű magas termet, ragyogó égő szemek. Kedves mosolygós arc, hófehér fogak. A lány tudott németül, és amikor megtudta, hogy éhes vagyok – tojásrántottával kínált meg. Először azt hittem, megmérgez. Csak ma tudom, hogy esze ágában se volt ilyesmi.

Második szerbiai előnyomulásunkor – 3 nap múlva már hiába kerestem a lányt – eltűnt.

Hová? fogalmam sincs. Kerestem pedig.

Azóta sokat volt eszembe.

*

A kutakra azt mondták, hogy meg vannak mérgezve. Mindig az orvosoknak kellett megkóstoltatni a pópákkal, hogy mérgezett-e a kútvíz.

Egyik pópánk már tele volt vízzel, nem fért beléje több kóstolás.

Megkérdeztem az ezredemtől, mit csináljak a pópával. A válasz rövid, de velős volt.

– Spóroljatok a pópákkal.

A sabaci első nap harcaiban egy megsebesült bakát egy parasztházba tettem. A ház üres volt, csak egy öreg szerb parasztszanyó élt ott a kutyájával.

Alig mentem pár lépésnyire odébb, hallom, hogy a baka ordít. Visszarohanok hozzá.

– Mi az?, kérdem, mit ordítasz így, fáj a sebed?

– Ez az asszony üt engem és rugdos – sirja a baka és a szerb asszonyra mutat.

Csakugyan: a vad szerb asszony dühében párat belerugott a sebesült magyar bakába. Nem sokat teketóriáztak – néhány baka felkötötte az asszonyt egy szegre. Tán még most is lóg.

*

Ma egy éve a történeteknek. Épp egy éve és még ma se értem, hogy kerültem ki onnan – Sabacból – elevenen.

AZ ÉSZAKI HARCTÉREN

Galiczia

*1914. szept. 4 –
nov. 15 ig.*

Chlopsecinek hívták, Lemberg alatt azt a helyet, ahol kivaggoniroztak bennünket szept. 4 ikén. (Lembergől délre 20 kilom.)

Rövid marscholás után egy szép mezőn táboroztunk, ahol a holdvilágos éjszakán azzal szórakoztunk, hogy néztük az előttünk robbanó shrapnellek nagyszerű villanását.

Eleinte nagyon megbámultuk az állatias külsejű galíciai parasztot. Később már megszoktuk, sőt meg is szerettük őket. E sorokat is egy ilyen paraszt szobájában írom – és boldog vagyok, hogy fedél alatt vagyok – mialatt künn hófúvás tombol.

Lemberget szept. 2. án (914) üritették ki csapataink.

A mi hadtestünk segítségnek érkezett a szorongatott Auffenberg részére.

Lemberget elfoglalta az orosz és bizony mi le is mondtunk Lembergről.

Szept. 5. én már tűzben voltunk. Divisionk nagyszerűen dolgozott Rumnonál. Az orosz csapataink visszaverték.

Rumnonál történt, hogy Hilfsplatzomon egy civil a háztetőről (jobb fajta tisztet sejtven bennem) rámlott. A bakák lehozták a merénylőt, alaposan összeverték és a hadbíróság elé vitték.

A golyó a fejem fölött röpült el – fél méternyire tőlem.

Csak azért nem akasztattam fel ezt a ruszofil¹⁵ gazembert, mert megsajnáltam kis 4 éves porontyát, aki mellette sírt.

Rumno után követtük az ellenséget északkelet irányban és Cserkasznál újból harcba bocsájtkoztunk vele.

15 ruszofil – *ruszsofil* (latin–görög) – oroszbarát

Mindkét ütközetben rendkívül sok volt a sebesültünk és halottunk – *de győztünk*.

A cserkaszi ütközet után történt meg, illetve kezdődött szept. 9. én a híres visszavonulás – egészen a Kárpátokig.

A VISSZAVONULÁS (1914. szept. 9 – szept. 30.)

Hogyha megkérdezzük a tiszteket és a bakákat, mit csinál szívesebben végig: az előnyomulást vagy a visszavonulást, feltétlenül az előbbenit választja, ha még olyan gyáva is.

A visszavonulásra mindenekelőtt az a jellemző, hogy szakad az eső és olyan nagy sárral bünteti meg az úristen e visszavonulókat, hogy – rettenetes.

A visszavonuló seregünknek a hangulata bizony meglepő rossz. Az élelmezés kritikán aluli. Természetes, mert az összes élelmezési csapatok már visszafelében mozgásban vannak és nem nagyon fekszik a szívükön a bakák sorsa. Fő, hogy ők – megmenekülnek. Az egészségügyi szolgálat is rossz, mert az egészségügyi intézetek úgy mozognak előre, illetve visszafelé, hogy nem is lehet szinte utolérni. Legföljebb automobillal. Az meg nem áll rendelkezésünkre.

A visszavonulás ellensége a kolera is. A rosszul táplált és rosszul elkvártélyozott emberek között kiüt a kolera.

Nálunk is úgy volt.

Baligrod melletti Bystre faluban kolerás megbetegedés történt az ezredben, vagy harminc.

A kolerásokat mindig ott hagyjuk és a csapat megy tovább. A kolerásokat egy szanitésszel a községi bírónak adjuk át.

Többször fordult elő, hogy az ilyen kolerás betegek megszöktek és a szó szoros értelmében a hasukon csusztak másztak utánunk, az ezred után, csakhogy orosz fogságba ne kerüljenek.

Elképzelhető meglepetésem, amikor jelentik nekem az új állomásozó helyen, hogy a kolerás betegünk „berukkolt.”

A visszavonulásunk Samboron, Liskon Ustrýki Dolnje, Baligrod Cisanán keresztül Zemplénorosziba történt.

Zemplénoroszi egy tót falu a határtól hat kilométerre. Mikor már odaértünk, a falu tele volt kolerás bakákkal, halottakkal, úgy,

hogy inkább a szabad ég alatt táboroztak a tisztek is. Nem volt kedvünk a gyönyörű tot házakba bemenni.

Mindez szept. 30-án volt már. Állandó esős, havas esős időjárás mellett.

Igen sokat szenvedtünk a hidegtől. Nekem mint orvosnak külön mellékfoglalkozás jutott. Össze kellett szednünk a kolerásokat. Végig jártuk a falu házait. Az egyik házban az asszony a kályha mellett kenyeret sütött, a padkán meg feküdt egy kolerás beteg.

A másik házban már sírással fogadott az asszony. Egy kolerás haldoklott az ajtó küszöbén. Félig meztelen, letolt nadrággal találtam ott egy kolerás honvédet.

A kolerásokat összeszedtük és az iskola nagytermében összegyűjtöttük.

Volt ott vagy nyolcvan darab. Naponta volt 3–5 temetés 6 napon át. A hatodik napon Szimára szállítottuk a kolerásokat. Azt hallottam, hogy ott ezrével voltak.

Ekkor még nem oltották a katonákat. Az oltás alkalmazása óta nincs annyi kolera. Pl. Az idén tán 10–15 volt ezredünkben (az I. R. 65-nél).

Okt. 6. án újból előrenyomultunk megtizedelt csapatokkal. Nagyon csunya időben, hóban, esőben másztuk meg a Kárpátokat a Rostoki szorosnál.

Gyönyörű utat tettünk meg az oroszok ellenállása nélkül egészen Chyrowig.

Ezredkommandansunk Gachs (Josef) Anton alezredes volt. Én voltam a Regiments Chefarzt. Rajtam kívül még két orvos volt. Dr. Jakovljevic János (évtársam) és dr. Zsoldos Leó, Dollinger „vörös ördöge” műtőnövendék. Egy hisztériás bolond fiatal orvos.

Mondom: Chyrowig simán eljutottunk. Ugy látszik Kommandánsaink, főként magasabb Kommandánsaink azt hitték, hogy szabad az út előre és parancsba adták, hogy megyünk tovább Starasolba. És itt éjszakázunk. „Elkvártélyozva”.

Megjegyzem egész okt. 9. ig minden nap reggeltől estig menetelünk, szakadó esőben, sárban és csak este kaptunk egy kis harapni-valót. Utólag csak bámulom, hogy hogy is tarthatta ezt ki a legénység, mikor én – lóháton alig bírtam a hosszú marschokat.

Bizony az élelmezés kezdetleges, rossz, lelkiismeretlen és hiányos volt. Ha nem vittünk volna magunkkal elegendő ennivalót, akár holtan is összerogyhattunk volna az éhségtől.

Esténként a legénység oly fáradt volt, hogy mint egy darab fa, levágódott, reggelig aludt. Fekete kávéban élt.

Mi tisztek nagyon rossz kvártélyba jutottunk mindig. Egy-egy faluban a szebb házakat lefoglalták a magasabb kommandók, nekünk csak kis romok, lakatlan szobák, csűrök maradtak. Örültünk, ha egy kis szalmát kaptunk és ha a tűz mellett egy kicsit fölmelegíthettem magam. Nem egyszer fordult elő, hogy a szerény Gaksch alezredessel vagy kilencen feküdtünk szalmán egymás mellett kapitányokkal, főhadnagyokkal egy olyan szobában, ahová polgári értelemben csak két ágy férne be.

Mi tehát a parancshoz híven marschieroztunk Lumina felé.

Éjjel 1 és 2 óra között megállt Lumina házai között a kolone.¹⁶ Én a gépfegyverosztaggal mentem. Megálltunk. Hideg sötét éjszaka volt. Ácsorogtunk az uton egy órája már. Se előre, se hátra.

Leszálltam a lovamról és bementem egy paraszt házba a „melegbe”. Velem jött be Jakovljevics doktor, Nérey főhadnagy a Maschinengewehr¹⁷ Kommandáns és Ivanovits András feldkurat.¹⁸

A szobában, ahová beléptünk óriási bűz volt. Néhány asszony, ember, tán gyerek is horkolt a földön, ágyban és a padkán. Én lefeküdtem kabátostul mindenestül egy padra. A többiek pedig leültek. Nyomban elaludtunk.

Hajnalban – lehetett úgy 4 óra – irtózatosszerűen ébredtünk fel.

Az egész kis paraszt ház (fa alkotmány) megrengett. A falról lehullott az összes vakolat. A szobában hirtelen olyan füstfelhő keletkezett, hogy egy centimétert nem lehetett előre látni.

Az első pillanatban azt hittük, hogy gyújtó gránát ütött a kis faházba és a ház meggyulladt.

Ijedten ugráltunk fel és egy kettő kiugrottunk a szabadba. Ott láttuk, hogy a ház nem ég, de a kéményébe belevágott valami ágyulöveg.

Bizony mi tűrés tagadás gránáttűzben szaladtunk hátra néhány métert.

A regimentspáter,¹⁹ aki az imént az ablakon ugrott ki, eszevevett futásnak eredt, elhagyván I. [Ivanovits] kollégát is.

¹⁶ kolone – Kolone – menetoszlop

¹⁷ Maschinengewehr – géppuska

¹⁸ feldkurat – Feldkurat – tábori lelkes

¹⁹ regimentspáter – Regimentspater – ezredlelkész

Én lovammal, legényemmel meghúzódtam egy kis ház fala mellett. Mellettem vacogott Schneider zászlós, a zászlóhordozó. A törött ezredzászlóval. Kisült, hogy ő is a szobában aludt és amikor kirohant a házból, eltörte a zászlót ketté. A háztól – amely mögött álltunk, jobbra balra csapkodtak le a gránátok, hatalmas fekete tölcseért vágva ki a termőföldből.

Mi egy darabig ott fagyoskodtunk. Időközben előttünk kifejlődött a rajvonal, megkezdődött egy óriási 25 napos ütközet. Mi visszamentünk ugyanabba a házba, amelybe az előbb bevágódott a gránát; abban a reményben mentünk vissza, hogy „csak nem vág még egyszer ugyanazon házba”. Dehogya is nem vágott később pár nappal egy shrapnell az egész tetejét leszakította. Én már akkor nem laktam benne, mert annyira át volt már löve a ház fegyvergolyótól is, mint a szita.

Szept. 10. én, tehát másnap éjjel az ezred egy rohamot intézett az oroszok ellen, amely ütközetben az egész ezredünk megsemmisült. Gaksch alezredesünk mellővés következtében hősi halált halt, még előbb egy nappal Tiel hadnagy is meghalt, vagy 12 tisztünk fogságba esett.

Másnap a megmaradt pár emberrel és a menetzászlóaljal ujjá szervezték az ezredet.

A Hilfspplatzomat hátrább vittem egy Beresow nevű kis faluba.

Beresow azonban kissé messze volt a harcvonaltól. Előbbre hoztuk a Hilfspplatzot vagy ezer lépéssel egy híd alá, amely az országúton vezetett keresztül.

Itt se maradhattunk. Ez a híd volt a csapatok elelmezésének összekötője, az oroszok – csekélység – 24/cm kaliberű lidith²⁰ gránátokkal lőtték a hidat.

Visszamentünk Beresowba.

Ott se volt egy nyugodt pillanatunk. Kora reggel már lőtték az oroszok a Beresowban – Hilfspplatzom mellett felállított ágyúállásokat. Elképzelhető, hogy milyen óriási ágyúharc volt, ha csak az én segélyhelyem körül 32 darab ágyunk volt felállítva. Az oroszok folyton lőtték a falut.

Kora reggel kimentünk már a parasztházból és egészen alkonyatig egy kis templom fala mellett húzódtunk meg. Rémes napokat éltünk itt át.

20 lidith – *liddit* – pikrinsavas, erős robbanószer

Körülöttünk bömböltek a nehéz ágyuk, rekedten ugattak, vakantottak a tábori kisebb kaliberű ágyuk.

Az oroszok naponta legalább 120 ágyulöveget bocsájtottak ránk naponta. Lomha muzsikálással, szinte sirva jöttek a levegőben a nehéz orosz gránátok és három emelet magasságba vágták fel a kavicsos fekete földet. Nagyon sok tüzes gránátsplittert²¹ kaptunk. A fejem tetejére is hullott egy, de komoly baj nem történt.

Az ágyúzenéhez még kiseretül szolgált a templom kövezetén fetrengő kolerás betegek rémes ordítóása. Nem tudtuk őket más-hová elhelyezni. Nem volt már ép ház, majdnem mind leégett. Még ma is borzadok, ha rágondolok, mint ordítottak a viszhangos kis falusi templomban a kolerások. És mert hideg volt, hát leszedtek a templomban minden takarót, összeszedtek minden szentelt terítőt, zászlót és magukra terítették.

Később még vártüzérek jöttek Prsemyslből vagy négy ágyúval és az ágyukat pont a templom mellett állították fel. Nem maradhatunk már ott tovább. Felállítjuk a Hilfsplatzot Tarnawka nevű patak mellett a majorban. Itt volt a 6 ik gyalogezred Hilfsplatza is. Ez Beresowtól délre volt.

Tarnawkán jó lakást rendeztem be egy megrongált, ablak nélküli urasági lakásban. Müller dr 31 gy. e. beli ezredorvossal – bottal, pofonnal visszahozattuk a civilekkel az elloptott finom butorokat. Nekem egy vadonat új selyemmel borított chaise-long²² jutott. (Tegnap még egy rettenetes kis parasztházban szalmán aludtam.)

Igen kellemes nyolc napot töltöttünk itt el. Itt nem ért bennünket ágyutűz, csak egy napon – ez volt minden – egy eltévedt orosz golyó jött be a törött ablakon felém – épp mikor egy maródi tisztet Szakáll hadnagyot vizsgáltam.

Jakovljevics dr al laktam itt együtt. A kolera ellen hagymás ecettel – védekeztünk.

Naponta egyszer kaptunk menazsit, este hat órakor. Málhás lovon hozták oda a szanitészek.

Borunk, snapszunk mindig volt, néha ellátogatott hozzánk egy öreg meráni orvos (segédorvos), aki megitta mindig az összes rossz snapszunkat.

21 *gránátsplitter* – Splitter – gránátszilánk

22 *chaise-longue* (francia) – sezlő, heverő

Itt lett beteg Kamzák Feri pucerem.²³ – Horvát Pétert, a segéd puceremet, aki azelőtt Zimányi segédorvos legénye volt, előléptettem „wirkliche” offiziersdienerré.²⁴ (Ezt az állást nagyon sok uriember irigyelte és akarmelyik tiszt is elfoglalta volna.)

A jó élet nem tartott soká, Tarnawkan. Jóllehet két 30 ¹/₂ ágyu is dörgött mögöttünk – lőtte Starasolt – jóllehet a tüzérségi megfigyelők naponta jelentették, hogy az orosz visszavonul, a vége mégis csak az lett, hogy mi vonultunk vissza.

Természetesen a visszavonulásról – mint rendesen, most se értesítették a Hilfsplatzomat és ha magam nem érdeklődtem volna, tán már régen Moszkvában lennék.

Minden este t. i. felkerestem az ezredparancsnokot – akkor Pfaltz alezredest – és rapportot²⁵ adtam a maródiakról és sebesültekről.

Most is ballagtam szépen előre a rajvonal felé vándorbotommal.

Feltűnő volt a nagy csend. Egy lélekkel se találkoztam. Jobb és bal oldalról egy-egy fegyverpukkanást hallottam. De csak mentem előre.

Véletlenül találkoztam egy bakával.

– Hányas vagy hé!

– Nyolvanhatos!

– Hol az alezredes mi?

– Nem tudom, elment már rég arrafelé.

– Hát te hová még?

– Keresem a konyhákat egy jelentéssel.

– Add ide, hogy nézzem meg.

Elolvastam a jelentést. Az állt benne, hogy a konyhák este 6 ¹/₂ órára Chyrowban fogják a legénységnek a menázsit kiosztani. Tehát: a legénység már ott volt, csak az én Hilfsplatzom volt a régi helyen.

Hamar visszarohantam, összepakoltattam. Az oroszoknak csak néhány véres kötszer és ruhadarabot meg néhány kolerást hagytunk ott. Inaltunk az ezred után. Két óra múlva már kozákok aludtak az én szép selyem chaise longomon...

23 *pucerem* – Putzer – csicskás

24 „wirkliche” *offiziersdienerré* – „wirklicher” Offiziersdiener – „igazi” tisztiszolga

25 *rapportot* – Rapport – jelentés, itt: jelentést adtam

A MÁSODIK GALICZIAI VISSZAVONULÁS

(nov. 3 – nov. 15 ig.)

Chyrowban csatlakoztam az ezredhez. = Mentünk visszafelé. Ez a visszavonulás elég símán ment. Az oroszok eleinte csak igen lassan követtek bennünket és csak Zagorcénél értek utól bennünket.

A visszavonulás alatt természetesen újból esett állandóan az eső. Rettenetes nagy sár volt, hideg, havas eső állandóan.

Egyik rossz, lehetetlen kvártély a másik után ha ugyan egyáltalában fedél alatt aludtunk, nem pedig szabadban, valamelyik magaslaton.

Egyik alkalommal, azt hiszem Uszyki Dolujén egy nagyon ronda kis szobában feküdtem le. Mire felébredtem, mellettem aludt a szalmán vagy kilenc tűzértiszt, meg egy őrnagy.

Másnap meg én kerestem kvártélyt de az a néhány ház, ami volt, zsuffolásig megtelt menekülőkkal és tisztekkel. Egyik házból gertya világított ki az ablakon keresztül. Odamegyek az ablakhoz, hát látom az én tűzértisztjeimet, őrnagystul szépen sorban hering módjára feküdni a földön, szalmán. Még egy kis hézagot vettem észre, illetve fedeztem fel két tiszt között. Szépen belopóztam a szobába és úgy ahogy voltam ruhástól, sárostul ledőltem. Reggel jól mulattak, amikor felébredtek. A revans megvolt.

Érdekes, hogy e pici paraszt szobában aludt kilenc tisztén kívül a paraszt család, férj, feleség és öt gyerek. Jellemző, hogy az egyik hadnagy a varrógép tetején aludt el.

Mint már előbb feljegyeztem, Zagorce nevű falunál utolértek bennünket a muszkák.

Dobossy hadnaggal és Wetengel kapitánnyal együtt egy jó kvártélyt találtunk. Az állomásfőnök lakása volt ez. A házigazda elmentekült.

A legényeink mindenekelőtt összepakoltak annyi befőttest a speizből, amennyit csak tudtak. Lefeküdtünk. Nekem egy jó divány jutott. Tekintettel persze a Rückzugra,²⁶ nem vetkőztünk le – de én már előre örültem, hogy korán reggel majd levetkőzőm és jól megmozdnom.

Reggel csakugyan, jókor reggel hozza a legényem a Horváth Péter a meleg vizet – lavorban. Ó mennyei gyönyör mondtam ma-

26 *Rückzugra* – visszavonulásra

gamban, most jól megmozdodom és tán tejes kávé is ihatok esetleg cacaót.

Hát bizony alig hogy nekikezdek a mozdásnak, puff!! – egy srappnell explodált pont, a fejünk fölött.

Utána a másik, harmadik, tizedik. Az oroszok persze belőték az egész falut. Nosza lett kapkodás, szaladgálás, pakolás, alarm,²⁷ kiabálás.

Mit tesznek ilyenkor a belek? Megmozdulnak. Bizony mi is szépen megmozdultunk és srappnellmentes helyre vonultunk szépen egymás mellé. A háboruban nagyon kevés hashajtó kell, ha van az oroszoknak elég muníciója.

Nemsokára menetkészen Marschbereit²⁸ állt az ezred és bizony állandó srappnell tűzben vonultunk fel Zagorce mellett levő magaslatra.

Az utakon óriási panik volt. Rengetek tréncocsi, rengeteg menekült, felpakolva szintén kocsikra.

És a gyáva tréncocsik összevissza akadtak a kocsikkal. Az egész út eltorlaszolódott. Revolverekkel kellett rendet csinálni. Én persze lóháton mentem és így a menekülők gyakran szolítottak meg:

– Herr Hauptmann! Wohin sollen wir gajn?

– Wass weiss ich!

– Ah gatt... gatt.

– Können wir noch bleiben?

Kérdezi egy öregasszony.

– Sie können unbedingt bleiben. Mit Ihnen werden die Russen nichts machen.

– Aber meinen armen Mann möchten sie toiten schlagen.²⁹ – Mit tudom én!

Sírtak, de közben majsoltak kenyeret a kocsi tetején.

27 *alarm* – Alarm – riadó

28 *Marschbereit* – marschbereit – menetkész

29 – Százados Úr! Hová menjünk?

– Mit tudom én!

– Oh istenem, istenem...

– Maradhatunk még?

– Ön nyugodtan maradhat. Önnek nem ártanak az oroszok.

– De a szegény férjemet agyonverhetik.

Már jó hideg volt, de azért gyerekek sőt pólyás gyerekek is ültek hiányos ruhában a kocsi tetején.

Közben a bakáink a falut kirabolták.

A magyar bakák ehhez nagyszerűen értenek.

Mindegyiknél van befőttes üveg, tojás stb.

Némelyik bakánál látok tükröt, wecker³⁰ órát.

Némelyik konyhafelszerelést cipel magával.

Ha száz évig élnék is akkor se felejténém el, hogy egy bakánál láttam egy fülfecskendőt és egy női emlőszívó üvegharangot gummi-ballonnal.

Ő ezt rabolta el.

– Minek ez neked? – Kértem.

– Hát csak valamire elhasználok...

Közben a menekültek százai – csupa zsidó, főleg asszony, gyerek – sírtak, jajveszékeltek.

Pedig a veszély rájuk nézve nem is volt olyan nagy. Sokan közülük is megsebesültek. Mialatt a magyarországi zsidók nyugodtan csaltak odahaza – ezek mennyit szenvedtek.

A zagorcei zsidó kocsmáros is, aki az imént még öt koronát kért a snapszjáért, most már öt krajcárért árulta és sürgősen pakkolt.

Összeszedett minden pénzt és odébb állott.

Egy-egy ilyen menekülő szekéren 15-20 személy is ült. Többnyire jó kövér zsidóasszonyok. Dunnák közt ültek a kocsin, piszkosan, kócosan, kisirott szemekkel.

Ja – ez a háború.

Zagorcén, a hegyen töltöttük az éjszakát november 7-én és másnap mentünk tovább a magyar határ felé.

A magyar határ felé, vagyis a Kárpátokban egyik hegyről a másikra, fel le, folytonos harcban mentünk.

Én bizony kidőltem. Marodit jelentettem és J. kollégám bizonyítványával ott hagytam az ezredet Dobossy hadnaggyal.

Én Budapestre kerültem és a XVI. sz. helyőrségi kórházban jelentkeztem, ahol két heti kezelés után tekintettel komisz állapomra 4 heti szabadságot kaptam, amit még két héttel megtoldottak.

30 *wecker* – Wecker – ébresztőóra

Budapestről ujév után Szabadkára kerültem le, hol beosztottak a menetzászlóaljba.

A menetzászlóalj jan. 26. án indult Szabadkáról a harctérre.

A menetzászlóalj kommandánsa Vieninger alezredes volt, aki-vel már voltam együtt és aki szept. eleje óta otthon volt.

Oroszlengyelországon lévén az ezredünk Csehországon, Poroszországon keresztül Pietrokowba vittek bennünket.

A poroszok absolute nem tetszettek nekünk. A civil lakosság egy cseppet se volt velünk szemben előzékeny. Oppels állomáson pl. a vendéglősné nem engedett mozdani egy tisztet se a vizvezeteknél. Azt mondta, ez nem toilette. Pedig mi nem akartunk levetkezni, hiszen hideg januári hajnal volt.

Az állomásokon nagyon rövid ideig tartózkodtunk. A poroszok express vonat gyorsasággal szállítottak bennünket tova és még rendszeren enni se hagytak bennünket.

Persze mindez nem tetszett nekünk. Hozzá még fütetlen zsuffolt kupékban feküdtünk, hát éppen elég volt már nekünk a háborúból is, meg a németekből is.

Pietrokowban (Warsó alatt) örült hideg idő várt bennünket. Még jó, hogy volt jó meleg baránybőrrel bélelt bundám, különben megfagytam volna. Másnap rasztot³¹ kaptunk és gyönyörködhetünk a szép lengyel városban a szép lengyel nőkben.

A lengyel nők valóban meglepően szépek. Nemesebb fajt alig tudok elképzelni. Az arcuk nem annyira elbájoló, mint inkább az alakjuk. Igen kedvesek, valamit franciául is beszélnek.

A zsidó lányok itt annál rondábbak voltak. Külön gettóban éltek. Kellemes két napot töltöttünk el Pietrokowban (oroszosan Piotokow).

Innen Sulejowba mentünk. Itt volt az armekommando³² (Bohm komolli).

Utközben találkoztunk Károly Ferenc trónörökössel, aki auton jött a csapatokat meglátogatni – e nagy hidegben.

31 *rasztot* – Rast – pihenőt kaptunk

32 *armekommando* – Armekommando – hadsereg-parancsnokság
(*Bohm komolli* – Böhm Ermolli Ede tábornok)

Utközben szemlét tartott a mi Marschbatallionunkon. Itt láttam őt először, és hallottam beszélni őt Wiener alezredessel.

A trónörökös kérdezte:

- Hová valók ezek a 86 osok
- Szabadkára, felség.
- Milyen nemzetiségűek
- Nagyobbrészt magyarok, de vannak köztük bunyevácok.
- Kik azok a bunyevácok
- Szerb horvát keverék.

Ez volt a beszélgetés az alezredessel.

Utána az adjutánsal beszélt, a Schom fiuval, kérdezte micsoda civilben és hol lakik, milyen vidéken.

A Cercle után Bohm komollival kocsiba (autóba) szállt és tovább mentek. Az uton mindenütt szuronyos bakák poszton álltak.

Mi Sulejowban egy napot töltöttünk itt újból jól szemügyre vehettem a trónörököst, követtem közelből.

Ezredünk Opocsno előtt feküdt állandó Stellungban.

Az én Hilfsplatzom Olsavice nevű faluba került.

J. doktorral laktunk együtt egy picike kis parasztházban.

A Hilfsplatzom itt különösen tisztas távolságban, vagy egy kilométerre volt a lövészároktól. Ilyenkor nem szükséges a Hilfsplatzot közelebb vinni, mert sebesült alig van, hanem annál több a maródi.

Hogy itt orosz Lengyelországban milyen jól ment a dolgom, arra jellemző, hogy többek közt szarvasvadászatot is rendeztünk a gyönyörű erdőrengetegekben.

Orosz Lengyelország bővelkedik erdőkben. Majdnem mindenütt fenyőerdők között voltunk.

A lövészarkokat nekem naponta végig kellett járnom, délelőtt, mert typhus volt az ezredben. Sőt flecktyphus is.

Az út, amely a lövészárokhöz vezetett egy körülbelül 300 lépésnyi darabon teljesen szabadon feküdt, ahová az oroszok kényük kedvük szerint lőttek. Nem egyszer porzott fel előttem a hó – február lévén – amint mentem a lövészárók felé.

Pedig fehér hóköpönyeg volt rajtam. Ez egy nagyszerű találmány. Hóban már alig pár lépésről láthatatlanná teszi az embereket.

Nálam a nagy prémgallér és a sapkám kilátszott és bizony ez jó cél volt, hogy a sárga bőr kamasnimról ne is szoljak.

Berán őrnaggyal is gyakran néztük végig a lövészárkokat.

Egy ilyen séta alkalmával a bakák amint egy sarokban szélesíteni akarták csákányokkal a lövészárkot, valami kemény dologba akadt a csákány.

Jobban szemügyre vettük az akadály, hát akkor konstatáltuk, hogy bizony ez egy régi fagyott hulla, kiálló lábai.

Goiginger generális, a 32 sz. Divisio parancsnoka gyakran jött ki a lövészárkokba és távcsővel fölszerelt maulicherével [?] a lórésen keresztül – vadászott – a muszkkákra.

A legénység általában nagyon rossz kondícióban volt és a ruhája a sok desinficiálástól rettenetesen nézett ki.

Egyik nap Gacksch alezredesünk, ezredkommandansunk elhatározta, hogy válaszul az oroszok minapi muzsikálására – mi is megmutatjuk, hogy mit tudunk.

Az ezred bandáját bekommandierozta a lövészárkokba és vagy két óra hosszáig húzták, fújták a legszebb marschokat és nótákat. A legénység valósággal felvidult, az oroszok nem lőttek és velünk tapsoltak az egyes számok után.

[Beragasztott újságvágat:] „– *Térzene a lövészárkokban.* A szabadkai 86-os bakák Orosz-Lengyelországban harcolnak s már jó ideje az oroszok lövészárkai közelében vannak. Egy közöttük tartózkodó katonaoorvos érdekes esetről emlékezik meg. Február tizenegyedikén – írja Szabadkára – felejthetetlen napunk volt. Ezredparancsnokunk a nagy ágyuzene után térzenét rendelt el a lövészárkokban. Este hattól hétig tele tüdővel fújták muzsikusaink a szebbnél szebb magyar nótákat. Az oroszoknak feltűnően tetszettek a magyar nóták s az egyes zeneszámok után még jobban tapsoltak, mint mi. A kitűnő mulatságot egyetlen lövés sem zavarta. Reggelre aztán újból megkezdődött az ágyuzene.”

Oroszlengyelországtól azonban nemsokára bucsút kellett mondanunk. Ezredünket is odavitték a nagy Kárpáti harcokhoz – amely Pršemyšl felszabadítására irányult.

1915. febr. 13. án szombati nap hajnalában történt meg a leváltásunk. Én a II. Baon chefarztja³³ voltam. Másnap már Wollborzban

33 II. Baon chefarztja – Chefarzt der II. Bataillon – a II. ezred főorvosa

a papnál be voltam kvartélyozva. Innen Baby nevű vasuti állomás-hoz mentünk hófúvásban, nagyon nagy sárban.

Berán őrnaggyal, Bagi adjutansal aludtunk hordágyon egy kis parasztházban. Az őrnagy egész éjjel bolhákat fogott. Reggel négy órára saját kezűleg végzett ki vagy 100 (száz bolhát). Engem is kínoztak, de én nem tudtam megfogni egyet se.

E szép éjszaka után jött a bevagyonierozás, kedd, 16 án d. u. 3 órakor.

Pietrokowon, Csenstochovon keresztül hideg, fűtetlen kupében utaztam Szirányi kapitánnyal együtt.

A vonatunk express gyorsasággal repült Kattovicson, Ratiboron, Oderbergen, Teschen Jablonkau, Zsolnán, Miskolczon, Sátoralja Ujhelyen keresztül Homonnára.

Pénteken, 19. én reggel hét órakor érkeztünk meg Homonnára. Itt vesztette el a legényem, Horváth, a drága esőköppenyegemet.

Este már Csiróka hosszumezőn aludtunk.

Berán őrnagy itt kapta meg a kat. érdemkeresztet.

Óriási eső.

Martatics Péterrel cseréltem ki a régi legényemet, aki megbetegedett.

21. én, vasárnap, mise. A Divisionsfarrer³⁴ tartotta. Délben disz-ebéd. Óriási eső, árvíz. Hétfőn reggel 7 órakor abmarscholtunk³⁵ verőfényes szép napon. Este érkeztünk meg Csirókaófaluba, ahová Szőke kapitány előre ment quartélyt csinálni. Miután a kis falu háza minden más csapatokkal már tele voltak, miután a koromsötétben sárban nem lehetett járkalni, az éjt, egy hideg, félig lerombolt bűdös istállóban töltöttem el. Az istállóban, mert ablaka nem volt olyan cug³⁶ volt, hogy gyertyát se gyújthattunk. Másnap tudtuk meg, hogy ugyanezen a helyen kolerások feküdtek pár nap előtt.

A „kitűnő” éjszaka után életemnek tán legkomiszabb marschát tettem meg – gyalog. Tettünk mi már eddig is „finom” marschokat, úgy 80 kilométert is egyfolytában, de ez – nyeregben ültem, hát legfeljebb fájt minden tagom.

34 *Divisionsfarrer* – Divisionspfarrer – a hadosztály lelkésze

35 *abmarscholtunk* – abmarschieren – elvonultunk

36 *cug* – Zug – huzat

De febr. 24. én átléptük a Kárpátokat mellék utakon, hólepte ösvényeken, olyan viharban és hófúvásban, amelyre nem is emlékszem. A lovamat alig tudtuk vezetni. Sehol egy ház, egy ember, pedig vagy 8 órát mentünk már. Aki itt összeesik gondoltam, az már itt is marad a hegytetőn – de örökre.

Csontig fagytam, pedig nagyszerű kis bárány béléses bundám volt – mire megérkeztünk Solinkába. Ez a Solinka pár házból áll, a hegyek között. Ijedt arcu parasztok fogadtak bennünket és bizonyára nem tudták megérteni, hogy mit is csinálunk mi itt ebben az istenítélet időben.

Csak a meleget kerestük.

A Batallion tisztjei a pap egyik üres szobájában sorban egymás mellé a földre feküdtek le.

Febr. 25. én már ahogy mentünk Čizma – Baligrad, Jablonki felé – amerre már jártunk ősszel – mindenütt sebesültekkel, maródiakkal, fagyos emberekkel találkoztunk.

Én bizony itt már maródi voltam. Az ezred Stellungba³⁷ ment, 27. én éjjel megtörtént a híres angriff³⁸ az oroszok ellen, amely bár sikerült, de sok halottunk volt. Az oroszok másnap visszaverték a mieinket.

28. án, vasárnap magas lázzal elvittek Ciszára, onnan Takcsányba.

Takcsányban találkoztam a vasuti állomásnál márc. 1. én Schiffer Sándorral. Schiffer S.-t alig ismertem meg hosszú hajával, szakállával, bajuszával és két mankóval nyári blousban úgy nézett ki mint egy koldus. Miskolczra mentünk kórházba a Rudolf laktanya Res. Spítálba,³⁹ ahol Polarecsky és Ocsovszky ezredorvosok vettek ápolás alá.

Miskolczon voltam márcz. 25 ig a kórházban. Ezalatt jött a hír Prsemysl elestéről. Kb. 10. én.

Márcz. 29. én érkeztem Szabadkára, április 13 án mentem Superarbitrierungra⁴⁰ Herczog főtörzsorvoshoz, aki felddienstauglich-

37 Stellung – állás

38 angriff – Angrif – támadás

39 Res. Spítálba – Reservespítal – tartalék kórház

40 Superarbitrierung – bizottsági felülvizsgálat

nak⁴¹ talált. Harmadnap Szabadkára utaztam a gyorsvonattal és berukkoltam a Kaderhez.

Gulden ezredorvos azonban felküldetett Budapestre május 3. án a XVII sz. helyőrségi kórházba, amelynek Radetzky filialjába kerültem.

Bobek ezredorvos volt a kommandans. Belgyógyászaton: Schwartz tanár, sebész: Rothbarth József.

Én a sebészetben dolgoztam majus 5. ikétől junius 23. áig.

A Radetzkyben nagyon kellemes napokat töltöttem. Önállóan operáltam, altattam.

Itt ismerkedtem meg Fedák Sárival aki később igen megszeretett.

Távozásomkor Schwester Maria (Kanitzné Lilly) is nagyon sajnálkozott, az egész orvosi kar, sőt Kreybigné Irén is, aki Fedákkal együtt Személynök u. 16. alatt lakik. Fedáknak barátnője.

Itt jutott a szerencse Fedák lakásába és belső életébe is pillantani.

Fedák 5. ik emeleti műtermi lakása rendkívül érdekes, különleges. Hálósobája valóságos unikum – eredetiségében.

A Radetzky kórházbeli szép napoknak egy miniszteri rendelet vetett véget.

Kolomeába, a 7. ik armeehoz⁴² kommandieroztak, majd onnan pár napi várakozás után, tulajdonképeni rendelkezési helyemre – Csernowitzba – hogy ott epidemiespítált⁴³ létesítsek.

CSERNOWITZ

Julius elsején érkeztem Pásztor doktorral Csernowitzba érkezünk kocsin Snyatinen keresztül, minekutána vasuton nem tudtunk menni Kolomeából, tekintettel arra, hogy az oroszok a vasúti vonalat Stefanovkánál lőtték.

Föülünk hát Kolomeában két parasztszekére, hogy így tegyük meg a jó 75 kilométeres utat.

41 *felddiensttauglich* – frontszolgálatra alkalmas

42 *armeehoz* – Armee – hadsereghez

43 *epidemiespítált* – Epidemiespítal – járványkórház

Rossz kis szekereken, rázva sáros uton megindultunk. Direktio: Epidemiespital Csernowitz.

Harmadnap reggel jelentkezünk a csernowitz-i Stationskommandantnál⁴⁴ Friedberg Salamon táborszernagynál és Topalović törzssorvosnál, a Garnizon orvosfőnökénél.

Azt a megbízást kaptam, hogy berendezzek egy kórház épületében járvány kórházat és hozzam üzembe. E célra kaptam 25 szanitézs katonát, néhány sarzsit és felfogadtam vagy kilenc ápolónőt, köztük két magyart. Kretzné szül. Olár Aureliát és Olár Zsófit. Mind a kettő régi ápolónő és osztályt kaptak.

Két abteilungot⁴⁵ csináltam. Két nagy épületben és nagy fáradással rendeztem be a kórházat 230 ágyra. Különösen sok volt eleinte az adminisztratív teendő, amiben – katonai előírás szerint járatlan voltam.

[A szerző egy katonatiszt és egy kalapos högy társaságában. Rossz minőségű, reprodukálhatatlan amatőr felvétel.]

Amikor a kezdet nehézségein azonban túlestem, már igen kellemes volt az élet. Eleinte a Hotel zur schwarzen Adler⁴⁶ laktam, később a Gartengasse No 28 alatt vettem ki egy kétszobás lakást.

44 Stationskommandantnál – helyőrség-parancsnokságnál

45 abteilungot – Abteilung – osztály

46 Hotel zur schwarzen Adler – Hotel zum schwarzen Adler – Szálloda a Fekete Sashoz

Itt kaptam egy fiatal egy hónapos Spitz kutyát, hófehér selymes szőrrel, a kis kutyát nagy gondal neveltük én és Péter nevű legényem, akinek szintén nagyon jól ment a dolga Csernowitzban, sohasse panaszkodott.

Jolán hugom is eljött hozzám Csernowitzba és két hetet töltött velem, jóllehet az orosz nagyon közel volt hozzánk Bojánban (8 kilométer) és naponta hallottunk ágyúdörgést a Bessarabiai front felől. Naponta repülők is látogattak el hozzánk, néha kettő is, amire a mieink élénken tüzeltek gépfegyverrel.

Lakásom mellett volt a Marconi állomás. Innen (beszéltek) Szofiába és Konstatinápolyba telegrafáltak.

Csernowitz egy igen igen kellemes városnak bizonyult. Majdnem naponta – térzene volt, katonazene – vagy a Volksgarten Kursalonja⁴⁷ előtt vagy a Kaffé Kaiserben.

Jolán hugom már kezdett megmelegedni, németül tanulni, amikor hirtelen egy sürgönyt kaptam, amely szerint én azonnal menjek Tlumacba Rhemen hadtestéhez, ahol a cs. és kir. miskolczi 65 ös gyalogezredhez fognak beosztani, mint Reg. chefarztot.

A hirtelen távozás és frontba menés persze nagyon rosszul esett nekem, de meg Jolánnak is. Lett sirás – az ő részéről és fogcsikorgatás az én részemről.

Először nem tudtam elképzelni, miért történt ez a hirtelen elkommandierozás.⁴⁸ Később tudtam meg, hogy utódomat a mamája protezsálta a helyembe.

Pakkoltunk lázasan.

Pubi kutyámat átadtam a szomszéd asszonynak egy jómodu mérnök feleségének.

Megható bucsut vettünk Csernowitztól és Jolival, Péterrel együtt utaztunk Kolomea felé. Kolomeában egy éjszakát töltöttünk. Másnap már Tlumacon, harmadnap az ezrednél.

47 a Volksgarten Kursalonja – a Népkert fürdőhelyi társalgója

48 elkommandierozás – abkomandieren – átvezénylés

Berukkoltam a miskolczi háziezredhez 1915. aug. 31. én, Skomorochyba, a Strypa innenső partján. Ezredkommandáns Oberst⁴⁹ Stanoljovics volt, adjutans Haupton Ráth.

[Fritsch kapitányt, Paglia Rucci alezredest és a szerzőt ábrázoló, rossz minőségű, reprodukálhatatlan amatőr felvétel.]

Engem a II. Baonhoz osztottak be mint Baon chefarztot. Kommandansom volt Paglia Rucci alezredes.

Paglia Rucci fogságba került.

A dolgom egészen jól ment. Hilfsplatz közösen volt Reg. a Dr Röthel és Román doktorral. Szept. 2. án előrementünk Bazár, Sulhanowka irányában egészen Csorkow alá.

Itt a Szereth bal oldalán megállítottak bennünket a muszkák.

A Szerethi harcokban Hilfsplatzom Jagialnica Starán volt egy öreg ruszofil paraszt házában. Néhány nyugodt napot töltöttünk el itt. Egerünk, bolhánk volt elég, csatakos esős időnk is, de fő, hogy az oroszok ránk nem lőttek.

[Lovon ülő katonát ábrázoló, reprodukálhatatlan amatőr felvétel. Mellette a következő szöveg: Jägerhaus⁵⁰ Dulity mögött 915. szept.]

9. én, d. u. 2 órakor éppen be akartam menni a Stellungokat megnézni, amikor látom, hogy balra, az ötödik gyalogezred (Munkácsi) szalad lefelé, felém.

Utánuk shrappellek, gránátok hullanak. No ennek fele se tréfa, gondoltam de azért mentem előre, hogy megtudjam miért e nagy szaladás.

Pár perc mulva megtudtam, hogy visszavonulás van, följebb északra, a mi állásaink fölött áttörték az oroszok a frontot.

Lett erre persze általános szaladás, pakolás. A visszavonulásról engem hivatalosan nem értesítettek, úgy, hogy én bízvást orosz fogságba kerülhettem volna.

Vagy három napig bandukoltunk, sárban szakadó esőben, míg a Znibrody melletti jägerhausba jutottunk. Ezredünk beásta magát a Strypa jobb partján.

49 Oberst – ezredes

50 Jägerhaus – vadászház

Az orosz nem jött utánunk. Csata nem volt. Csend volt az egész frontunkon. Csak épp hogy cholera ütött ki az ezredben.

Naponta 1-2 halottal.

Engem szept. 14. én áttettek a III. Batalionhoz, ahol a legtöbb cholerás megbetegedés volt, azzal a célzattal, hogy én küzdjek ellene.

Igy kerültem Kappa őrnagyhoz, Beremyaniba.

Beremianyából ezt a cikket írtam a Borsszem Jankó számára.

[Beragasztott újságvágat: BORSSZEM JANKÓ – 1915. október 10.]

A RAJVONAL MÖGÜL

– Mermelstein Jakab manipuláns őrmester parancsa a mozgókonyha bakján –

– Galajda! Galajda! – micsoda kocsis maga, kérem? Mit héklirozza⁵¹ maga ezeket a szegény konyhlovakat? Hagyja őket, kérem, békében és ne ordítson úgy, mert ezt nem bírják az idegeim... És nem akarok az árokban itt hősi halált halni! Vagy így akarja meghálálni, hogy kivettem a svármliniából?⁵² Tudja, hogy én ezzel a maga rongyos életét mentettem meg? Ezért nekem külön kitüntetés jár... Meg vagyok értve?

– Hol lóg maga, Kohn, tulajdonképpen? Magát abszolute nem értem. Micsoda vicemanipuláns maga? Ne pofázzon, hanem tartsa itt azt a dagadt orrát a fárkühénől.⁵³ Elveszítjük az összes líbeszgábét.⁵⁴ Nem marad semmi a századnak. Gróf úr!. Adjon valamit inni...

51 *héklirozza* – hecken – (meg)szúr, itt: gyötri

52 *svármliniából* – Schwarmlinie – rajvonalból

53 *fárkühénél* – Fahrküche – mozgókonyhánál

54 *líbeszgábét* – Liebesgabe – (könyör)adományt

Ugy el van pancsolva a gyomrom. Tizenkét napja már nem mé-
nársztam. Kis sajton élek. Egészen elhervadok. Nem bírom, legyen
rumm!... Adja ide a rummos kulacsot. Csak félig van már? No
hallja, gróf úr! Tudja meg, hogy ami a szőlőnek a filoxéra, az maga
ennek a fárkühének...

– Mi az, ügyvéd úr? Lőttek? Ez gyalogsági tűz?! Nem! Ez Singer-
varrógép! Galajda! Álljon meg már a lovaival. Maga hóhér! A
kozákok karjaiba akar vinni engem? Mit gondol Galajda, nem lát itt
bennünket az orosz megfigyelő?(...) Tanácsos úr! Hol lőnek, mit
lőnek, miért lőnek? Mi? Mert háború van? No megálljon, beruk-
koltatom magát... Galajda, oltsa el a tüzet. Szálljon le és ne bagóz-
zon!... Még belőnek itt engem. Hol van a szakács? Ügyvéd úr, ké-
rem, ne maradjon úgy el és ne egyék meg, kérem, az összes sajtot.
Hagyjanak egy keveset a tiszt uraknak is.

– Halló! Wasz iszt losz⁵⁵?! Mi fekszik itt az úton? Halott? A
halottakat nem szeretem. Galajda, mi ez? Egy döglött ló? Ja? Azt
hittem, egy ló.

– Tudja azt, hogy tegnap, amikor a svarmliniában kiosztottam a
holmikat, hát olyan rettenetes tüzet kaptam, hogy azt se tudtam,
hová kapjam a fejem. A kapitány úr mindig azt kiabálta: Mermels-
tein! golyó ellen mindig balra, gránát elől mindig jobbra kapja el a
fejét!

A kapitány úrtól megkérdeztem, mikor kapok már vitézségi ér-
met? Azt mondta, ha majd sturmot⁵⁶ vezényelek az oroszok ellen.
No, Galajda? No, Kohn úr? No, ügyvéd úr? No, gróf úr? No, taná-
csos úr? Mit szólnak ehhez? Hát *lehet magukat sturmra vezetni*?...
Meg vagyok értve?!...

*

Beremyanyból ezt a cikket irtam a Borsszem Jankó számára.
A manipuláns ezredünkben van, ugyancsak a Galajda kocsis.

*

Beremyániban a fedezékek mögött kétszáz lépésre volt a Hilfs-
platzom négy hétig. Iskolaféle kis épület voll. Négy apáca lakott

⁵⁵ *Wasz iszt losz?* – Was ist los? – Mi történt?

⁵⁶ *sturmot* – Sturm – rohamot

velem egy házban és egy majom, melyet én Moskovics Makinak neveztem el.

A kolerát szerencsésen legyűrtem tíz nap alatt. Erősen desinficiáltattam mindent, fürdőt rendeztem be egy lerombolt szeszgyárban a bakák részére.

A Makival nagyszerűen mulattunk. Egy szobában aludt velünk. Naponta adtunk neki legyeket, szappant, gyertyát, körtét, almát, tojást. Különösen a tojást nagyon szerette. Ha látta, hogy tizóráira eszem tojást, úgy rázta a ketrecét, hogy majd összedőlt a ház. Muszáj volt előbb adni neki, csak aztán ehettem én.

A Beremiany jó életet az oroszok csak egyszer zavarták meg támadásukkal.

Én éppen Kappa őrnagynál ültem, ebéd után, amikor az ablak előtt robbant egy shrapnell – betörve az ablaktáblákat, ledöntve a virágcserepeket. Ez volt az első shrapnell, utána még vagy jött a falura vagy negyven löveg.

Ebből egy megsebesítette a Hilfsplatzom körül ácsorgó papot és egy vénkisasszonyt, a beremyani bárónő – mert ilyen is volt – komornáját. Orosz repülőgépről gépfegyverrel is lőttek a levegőből. Ez sept. 15 én este 5 $\frac{1}{2}$ órakor volt.

Aztán az oroszok támadást intéztek, amiket a mieink könnyen visszavertek. Nekünk kevés sebesültünk volt. Az oroszoknak volt néhány halottjuk is.

Ezen kis incidens után ismét kellemes napok következtek, amelyek fényképezéssel lovaglással, kártyázással teltek el.

Nagyszerűen éltünk egészen okt. 12 ig. – Október 12. én parancsot kaptunk az előrenyomulásra, miután tőlünk északra, Bucsacs körül újból benyomták a frontot az oroszok. Nekünk tehát ellengőzt kellett adni.

Ez volt a híres Burakowkai előrenyomulás, tönkre-menés és visszavonulás.

Okt. 12. én reggel 7 órakor megindult rajvonalba az ezred Follwerk Gleboka irányába.

Az uton mindenütt röpködtek a shrapnelek. Én még Beremiányban maradtam és egyenlőre kötöztem a sebesülteket. Rövidesen halottunk is volt, vagy három.

A déli órákban követtük az ezredet, amely rajvonalba, erős harcban állott a muszkákkal.

Már beesteledett mig házat találtam. Három, majd hogy össze nem dőlt parasztházat az országuton, amely Nowosialka Jazloviec, illetve Jazloviec felé vezet. Ez volt a Wirtshaus⁵⁷ Gleboka.

Itt az ezred adjutánsa Polnisch főhadnagy azt mondta: menjek Burakowkába, és ott állítsam fel a Hilfsplatzomat. Hát mentünk mendegéltünk a sötétben, közben folyton áramlottak felénk a sebesültek, köztük Blosche őrnagy is.

Itt már Lampel ezredorvossal együtt mentünk. Bloschet bekötöttük, majd kérdeztük:

– Őrnagy úr merrefelé a legrövidebb az út Burakowkára.

– Ez, amelyen most vagyunk, felelte – és mit akartok ott?

– A Hilfsplatzot felállítani.

– Meg vagytok érülve? hisz ott az oroszok vannak? Burakowka az oroszoké.

– De hiszen az ezredkommandónak ezt tudnia kellene.

– Úgy látszik nem tudja...

Lampel ezredorvos – tekintettel, hogy ő nő, engem küldött előre a rajvonalba, hogy megtudja a pontos helyzetet.

Korom sötétségben, tapogatózva mentünk előre bukdácsolva, szélben, hidegben egy medicinerrel.⁵⁸ Nagy nehezen meg találtuk az I. Batalliont. Hille kapitánnyal beszéltem, aki az adjutánsával együtt görcsösen ültek egy szemétdomb mögött hirtelen ásott lyukban.

Itt megtudtam, hogy bizony még lőtávolra vagyunk Burakowkától és, hogy az oroszok minden emberre, aki megmozdul – nappal – gépfegyverrel lőnek.

Visszamentem az ezredorvoshoz Follwerk Glebokára. Itt tudtam meg, hogy Schrenkel hadnagy, a beremiany szomszédom, aki esténként engem meséivel untatott, hősi halált halt.

Egy golyó vágta ketté koponyáját. Szegény nagyon jól tudott rajzolni, festeni. Én is megrajzoltam az ő karikatúráját amint nevet.

Most már nem nevet többé.

Este ¹/₂ 9 kor elkezdtem kötözni a sebesültjeinket. Volt, vagy 180... – és éjjel 1 és 2 óra között feküdtem le, fáradtan nagyon.

Az ébredés nagyon különös, mondhatnám pikáns volt.

57 *Wirtshaus* – vendéglő

58 *medizinerrel* – Mediziner – felcserrel

Fegyver és gépfegyver lövegek pattogására. A házuk körül vágodtak le. A tisztiszolgák, különösen az ezredorvos Böhm nevű tisztiszolgája – ijedten rohantak be, hogy: szaladnak már vissza a bakáink, utána az orosz és már alig lehet menekülni a sok lövöldözéstől, különösen, mert az oroszok már félig be is kerítették azt a házat, ahol mi aludtunk.

Nosza lett kapkodás, fölszaladás, földindulás. Szaladt mindenki.

Engemet, ez a kellemes szituáció – ágyban talált. Én bizony szeretek reggel egy kicsit tovább heverészni, hát most is nagyot nyújtózkodtam még és még a légyfogó háló is rajtam volt.

Hálózsákban aludtam egy hordágyon. Bizony mire én felöltöztem és kimentem, hát éppen ideje volt, hogy odébb álljunk. Már csak egy úton volt menekvés – vissza Beremiany felé.

A legényem Péter összeszedett minden holmit, ami az enyém volt.

Engem az ezredorvos felültetett a kocsijára, aztán gyerünk csak!...

Hogy mennyire röpködtek a golyók, arra nézve jellemző, hogy egy lábsérültet még magunkal akartunk vinni. Felültettük nagy nehezen egy málhás lóra, hát szegény sebesült kapott egy másik lövést a lovon, a nyakába. Holtan esett le.

Mi szerencsésen meglógtunk, de az ezred ott veszett. 160–180 sebesültet, vagy húsz halottat és fogolyban vagy 1600 embert vesztettünk, 35 tisztet, köztük, Paghia Mucci alezredest, Kappa őrnagyot, az én Batallionskommandánsomat, Wechtler kapitány, Holzer, Weissmann főhadnagyk, Puhacza főhadnagy halva kerültek orosz fogságba. Engem még kitüntetésre adtak be.

Beremianyba szerencsésen vissza jöttünk ahová csak néhány bak jutott vissza a régi Stellungokhoz és néhány tiszt.

Beremianyban maradtam az ezred töredékével egy napot, aztán a 60 ik gy. ezred felváltott bennünket, mi pedig reservába mentünk Znibrodyba, ahol belénk olvadt a 15 ik Marschbatalion.⁵⁹

Znibrodyban két napot töltöttünk, onnan Dulibyba mentünk át, ugyancsak reservába.

Itt ismertem meg Blossche kapitányt a megsebesült Blossche őrnagy öccsét.

59 *Marschbatalion* – Marschbataillon – menetzászlóalj

Igen kedélyes tiszt, aki nagyon szereti a társaságot. Ő azonnal megalakította az *offiziersmenaget*,⁶⁰ cigánybandát a bernkhott cigányokból. Az *offiziersmenage* a *dulibii* iskolában volt, egy tantee-remben. Szép terített hosszú asztalokon igazán nagyon jól étkeztünk.

Dulibyba okt. 16 án kerültünk. Mikor e sorokat írom, már nov. 10 ike van és a jó élet tart.

Esténként feljön néhány vendég, gyakran katonazene szorakoztat bennünket.

A kedélyesebb batalion az I. Bat. volt. Én a másodiknál voltam, Dolics Márkus őrnagy parancsnoksága alatt. Dolics őrnagyot épp ma nevezték ki alezredessé.

Ugyancsak a mai *Verordnungsblatt*⁶¹ hozza Kraumann, ezredparancsnokunk (új) ezredessé való kineveztetését.

Kraumann ezredest Stanojevics ezredes helyett kaptuk. Utóbbi, a burakowkai nagy vereség után távozott az ezredtől. Brigadéros lett. Népfelkelő brigadéros.

Blosche kapitány, batalionjával Jazloviecbé ment át, ahová én többször átlavagoltam vacsorára. Egyik ilyen alkalomkor felolvasta Hille kapitány a Borsszem Jankóban megjelent Mermelstein manipuláns napiparancsát

(a mozgó konyha bakján).

Más alkalommal a következő dialógust, szerzeményemet adtuk elő.

A BATALLIONS KANZLEIBAN⁶²

– Dialogus –

Személyek: Blosche kapitány, Baons kommand. Katona főhadnagy, *menage* májer.⁶³

*

Blosche: Katona!

Katona: Parancs kapitány ur, alázattal...

60 *offiziersmenage* – Offiziersmenage – tisztí étkező

61 *Verordnungsblatt* – rendeletár

62 *Batallions Kanzlei* – Bataillonskanzlei – zászlóaljiroda

63 *menage-májer* – Menage-Major – hadtápfőnök

- B: Jelentést kérek
- K: Kapitány urnak jelentem alássan disznótort szeretnék rendezni.
- B: Bravo katona... derék katona maga...
- K: (büszkén) vendégeket is hívtam ám!...
- B: Nagyszerű, ezt szeretem... Kiket hívott meg?
- K: Néhány költőt, művészt, muzsikust
- B: Neveket kórek!
- K: Goth Sándort, Fedák Sárít, Slezákot, Beregit...
- B: No és tiszteket?
- K: Pflauser Baltint, a korpkommandánst.⁶⁴
- B: (csudálkozva) a korpkommandánst?...
- K: No igen. Meghívtam, de azt hiszem nem jönnek el.
- B: Csak minél több és előkelő urakat. Szeretem a jó társaságot. És mi lesz a sörrel?
- K: Az is lesz kapitány ur, kérem alázattal...
- B: Azért, mert azt is szeretem. Különben is jegyezze meg magának, hogy a vendégekből mindig többet kell meghívni. A fele ugyanis lemond. Például „előre fordult már”; hogy vacsorára hívtam a Batallionom összes tisztjeit – angriff előtt... Angriff után már magam ültem az adjutansommal és – vacsora se volt. Hát ilyenkor ez kellemetlen.
- K: Kapitány urnak jelentem alássan, álmodtam valami szenzációsat az éjszaka. Most félek, hogy beteljesedik...
- B: No az istenért katona, ne legyen olyan titokzatos.
- K: Rémes egy álom, becsületemre...
- B: Ne ijesszen meg az istenért!...
- K: Azt álmodtam, kapitány urnak jelentem alássan, hogy az Oberarmékommandónál⁶⁵ megtudták, hogy milyen kitűnő a hatvanötösök első batalionja... a kapitány úr Batalionja és... és...
- B: (kíváncsian) És... és... no és?!...
- K: ... és tekintettel arra, hogy Keletgalicziában az orosz amúgy is nagyon gyenge, municiója meg absolute nincs... hát... hát...

64 *Pflanzer Baltint, a korpkommandánst* – Pflanzer-Baltin Korpskommandant – Pflanzer-Baltin – hadtestparancsnok

65 *oberarmékommandónál* – Oberarmeekommando – hadsereg-főparancsnokságnál

(titokzatosan) a mi Batallionunk leváltotta az egész Pflanzert Baltin armét...

B: Óriási! Unglaublich!...⁶⁶

K: (széles gesztusokkal mesél) Tarnopoltól egészen Csernowitzig megszállotta az első Batalion az összes Stellungokat... Hille kapitánynak jutott a legnagyobb feladat: Tarnopoltól a Szerethig. Hille kapitány e nagy feladathoz nem kért mást, csak Erdélyi maschinengewehr abteilungját, a cigánybandát és tizenhétezer – Trabukót... A Szereth folyótól a Strypa torkolatáig következett Pyber kapitány kompanieja.⁶⁷ Érdekes, hogy a kompaniekanzlei⁶⁸ a Szereth mellett volt, de a Strypáig elhallatszott a kapitány halk dudolása, amikor azt dudolta, hogy: „mondjátok meg a legkisebb Horváth lánynak”... Álmomban különben Pyber kapitányt, különös elismerés érte. Ki-nevezték Valjevoba Ergänzungsbezirkskommandansnak⁶⁹ és a Valjevói izraelita szentegylet tiszteletbeli elnökének.

Fehér főhadnagyot a szép nőkről híres Cserenowitzba akarták tenni, ami ellen ő kézzel lábbal tiltakozott. Neki már elege volt a jaslovicei nőkből. Megcsömörlött. Háború után, mint nőgyűlölő belép egy szerzetes rend kötelékébe.

Igy hát a Csernowitz előtti Pruth front Müllner főhadnagyának jutott, aki a századirodát egy csernowitzai sörgyárban helyezte el. Ilyen mázlija volt!...

B: És *magának* katona, milyen beosztása volt?...

K: A kapitány ur engem – Budapestre küldött.

B: Mint sebesültet?

K: Nem, hanem, hogy tanulmányozzam ki a Ritz szálló konyháját...

B: Ugy?...

K: De egyszerre csak jött egy távirat, direkt a Kriegsministeriumból,⁷⁰ direkt Bécsből, és engem beosztottak a Schwarmlinia⁷¹ elé, egy előretolt Stützpunkton⁷² mint kézigránát és

⁶⁶ *Unglaublich* – hihetetlen

⁶⁷ *kompanieja* – Kompanie – százada

⁶⁸ *kompaniekanzlei* – Kompaniekanzlei – századiroda

⁶⁹ *Ergänzungsbezirkskommandansnak* – Ergänzungsbezirkskommandant – területi kiegészítendő parancsnokság parancsnokának

⁷⁰ *Kriegsministeriumból* – hadügyminisztériumból

⁷¹ *Schwarmlinia* – Schwarmlinie – rajvonal

⁷² *Stützpunkton* – támaszponton

minadobó abteilung kommandanst.⁷³ Häuser főhadnagyot automobilosították. Neki jó dolga volt. Kapott egy picike, hercig⁷⁴ kis két lóerős autót. Melléje beosztották Bálintot – töff-töffnek... Hauser főhadnagy azonban nem akart megválni a lovától és így az autót mindig a lovával huzatta.

Csernák hadnagy, úgy is mint tart. hadnagy, ugyanis, mint ezredes gruppenkommandans⁷⁵ lett – cugjával,⁷⁶ amelyből egy schwarm⁷⁷ személyes vezetése mellett, mint Schutzbedeckung⁷⁸ hátra ment a 42. es mozsarakhoz. Reitrich hadnagnak erre az irigységtől megpattant a sokat emlegetett gé-hura, mire ő nevető görcsöt kapott és kórházba vonult.

Lampel ezredorvos, mint Batallionschefart két heti szabadságot kapott, újból azon a címen, hogy Budapesten egy krajcárért gilisztacukrot vegyen. A legénység között ugyanis akadt egy gilisztás Bé osztályú népfelkelő. Sinkó kadett, Kolomeában, ahol a Batallionskanzlei volt, szerelmi bánatában rövidáru üzletet és drogueriát nyitott a Jasloviecen éjjel beszerzett árukból...

De még ez mind semmi!...

Eichler kadett, a nagyorrú szanitézskadett megkapta az arany vitézségi érmet, aminek örömeére összenyerte a subaltern offizierek⁷⁹ összes pénzét – kártyán.

Hábel hadnagy amikor meghallotta, hogy milyen hosszú lesz az ő cugjának a frontja azonnal félrevonult egy diszkrét helyre, – költeni és legujabb verseit illempapírra írta...

Debreceni hadnagy három hónapi szabadságot kapott Frankfurtba – tanulmányút képen. Tanulmányozni a frankfurti városkát. Csak Blossche kapitány ur akadt meg az első pillanatban, hogy hát most ilyen nagy front mellett hogyan lehet a disznótort megtartani. Kénytelen volt – költséget,

73 *minadobó abteilung kommandans* – Minenwerferabteilungskommandant – aknavető osztag parancsnoka

74 *hercig* – herzig – kedves

75 *gruppenkommandans* – Gruppenkommandant – egységparancsnok

76 *cugjával* – Zug – szakaszával

77 *schwarm* – Schwarm – raj

78 *Schutzbedeckung* – fedezet

79 *subaltern offizierek* – Subaltern-Offiziere – tiszthelyettesek

fáradtságot nem kimélve, minden század részére külön Zepelint faszolni. Így aztán könnyű volt a tiszteknek a kolomeai offíriermenazsiba járni és senki se akart otthon – étkezni.

Ezt álmodtam az éjjel kapitány ur...

Hajnalban az orosz megsturmolta⁸⁰ a frontot, engem kupán vágott egy 24 cm-es lidith gránát, mire fölébredtem...

B: (megkönnyebbülve) Hála istennek! Már éppen elég volt ebből a rémmeséből.

K: Az lehet kapitány urnak jelentem alássan, hogy rémmese, de én ezennel hivatalosan – marodit jelentek.

B: Miért?... Mi jut eszébe?...

K: Én annyi kézi gránátot dobtam a muszkára, hogy állandó görcs van a jobb karomban... Nem tudom emelni...

B: De hiszen csak álom volt?

K: Elég volt azt nekem álomban is túlélni kérem alázattal. De eltekintve attól az én gyenge idegrendszerem és szervezetem nem bírja a nagy munkát, ami a menage majerséggel jár. Talán tessék helyettem inkább Debreczenit kineveztetni én pedig megyek kórházba... Megoperáltatom a hasnyálmirigyemet. Ugy érzem, ez az a szerv, amit a háború alatt még nem operáltattam meg.

B: Talán álmodik még! Katona! Ébredjen fel. No hallja! Micso-da katona maga? Maga katona, minden, csak nem katona. Kérjen tőlem bármit, de a kórházról tegyen le.

K: Kérjek bármit?

B: Igen! Bármit!.

K: Hát csak egy vágyam volna, egy nagy!...

B: Csak kivele bátran! Mondja meg őszintén, mit szeretne?...

K: Szeretném már kapitány ur, *ha kitörne* a – béke.

– Dialógusomat óriási sikerrel olvastam fel. Csupa aktualitás. Lampel ezredorvos épp az nap jött vissza Pestről, ahol foghuzókat vásárolt. Katona előző napon jelentett marodit, a háború alatt megoperált vakbél bántalmával.

*

80 *megsturmolta* – stürmen – megrohamozta

1915 nov.12

Mialatt a szerbiai harctéren csapataink a világ legnagyobb csatáját vívják hihetetlenül rossz terepen, addig mi már ma négy hete, hogy Dulibyen (illetve az I. Baon Jasloviecben) rezervában van.

Ma lettem főorvos. Nagy büszkén és izgatottan varrtuk fel a második csillagot. Mindjárt le is fotografáltattam magamat a legkülönbözőbb pózban, még ágyúcsövön is, a 17. sz. feldkanone⁸¹ ezred egyik ágyúján, had bámuljának késő unokáim.

Dolics alezredes és a II. és III. Baon tisztjei menázsmájernak kiáltottak ki. Mint ilyen – rendeztem egy bankettet az ezredes ur tiszteletére, hogy hódolatunkat és szerencsekívánatainkat kifejezhessük, ezredessé váló kineveztetése alkalmával. A bankett 14. én este (vasárnap) nagyon jól sikerült. A katonazenekar közreműködésével.

A tősztokból nekem is jutott. Az ezredes engem is felköszöntött, mint akit most neveztek ki főorvossá.

A regimentsambour⁸² saját szerzeményű „Oberst Kraumann” indulóját játszatta el az ezred zenekarával.

Az iskola épület csak úgy rengett a kürtök harsona szavától.

Most már meg van a főorvosi kinevezés, csak a kitüntetésem jön egy kicsit lassan.

Nov.16

Megpróbálom leírni ide, hogy mi dolga van egy főorvosnak, ha az ezred rezervában van.

Reggel az természetes – elalszom. Péter nem kelt fel, mert tudja, hogy – nincs sürgős dolgom.

Fél kilencre végre megjelenek a maródiak között, ahol már a legidősebb sanitész kadett maródivízitelt tart.

Én folytatom. Fél tízre készen vagyok. Hazamegyek, kevés írásbeli munkámat elvégzem. Maródi tiszteket meglátogatom.

Tíz órára két tojást eszem. Utána jön a szivar. Fényképek kopírozása, olvasás, levélírás stb.

81 *feldkanone* – Feldkanone – tábori ágyú

82 *regimentstambour* – Regimentstambour – az ezredzenekar karmestere

12 órakor ebéd, az offiziersmesseben.⁸³

A dulibyii iskolában.

Ebéd után aluszkálás.

4 órakor kakaó, csokoládé, szivar. Délután különböző henyélés, séta, esetleg sétalovaglás. Néha kártya.

Este megint kell menni vacsorázni. Vacsora után háromas tarrowk – Dolić őrnagy, illetve most már alezredes – Albrecht kapitány társaságában.

10 órakor néha 11 órakor hazamegyek, lefekvés a hálózsákomban. Olvasás az ágyban. Aluszkálás.

Jelzem, kitűnően vagyunk élmezve. Rendesen faszolunk Étel ital van és mi alatt otthon minden olyan drága, itt már undort kapunk a sok húsevéstől.

A délutáni programból kifelejtettem, hogy néha rajzolgatni is szoktam.

Tegnap Pflauser Baltin hadseregparancsnok inspicierozta⁸⁴ itt Dulibyen a 65 ösöket a defilírozás⁸⁵ éppen az ablakom előtt történt.

Pflauser kijelentette, hogy ezredem egy „vorzügliches Regiment”⁸⁶.

Mindennél többet ér, hogy ujabban a békéről beszélnek sokat!...

Nov. 18.

Leesett az első hó még október 28. án. Ez nem is volt olyan nagy esemény, mert a szenzáció csak két napig tartott.

Azóta változatlan szép idő volt, mint hallom, ilyen időjárás van itt minden vénasszonyok nyarán.

Ma azután igazi hóförgeteg vonult végig a vidéken. Két napja esik a hó.

Helyenkint méter nagyságú a hó, hófúvások alkotta hegyektől fűszerezve.

A legényem reggel alig tudott felkelteni. Nem tudott a nagy hótól a szobámba jönni.

83 *offiziersmesseben* – Offiziersmesse – tisztí étkező

84 *inspicierolta* – inspizieren – felügyelte

85 *defilírozás* – defilieren – fel/elvonult, itt: elvonulás

86 *vorzügliches Regiment* – kiváló ezred

A kocsiközlekedés megszűnt pár órára. Bakák százai dolgoznak künn a nagy hófúvásban. Lapátolják a havat. A Stellungokat is befújta a hó. A drotkerítések elé alig lehet látni. Muszkatámadást ilyen körülmények között nem várunk.

E kép az első képem, mint főorvos Dulibyban, a lakóházam előtt. (nov.16)

Még mielőtt leesett a hó csináltunk egy pár jó fényképfelvételt. Kimentünk Allender zászlóssal a 17. tábori tüzérek állásába és fotografáltunk a kis amerikai géppemmel.

[Tizenhét katona csoportképe. Reprodukálhatatlan amatőr felvétel a következő névvel: Allender Jan. zászlós]

Ez a kép még a beremiany előtti Stellung mellett készült. A bakáink éppen akkor érkeztek meg egy kiürített faluból mindenféle összelopkodott holmikkal. Van ott malac, csirke, tükör, ablak, stb.

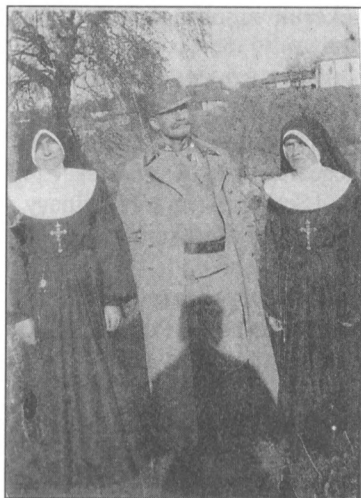

Szép napsütéses idő. Ülök az ágyú tetején, nehogy unokáim azt mondják, hogy a nagypapa nem volt a harctéren.

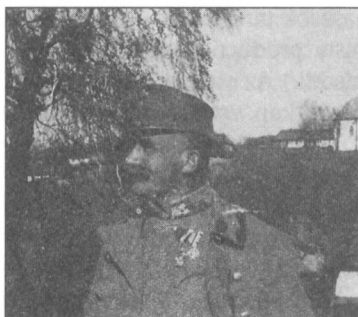

Ez a kép, gepemmel lett felvéve, udvaromban. Az érdeklődés központja a házigazdám. Hátterben egy tehén.

[Balról Panek hadnagy, jobbról Becske hadnagy, felül én, alul Makay hadnagy]

A pácák Dulíbyben

Saját felvételem. Kraumann Ede ezredesiünk. A vaskoronarend és a kat. érdemkereszt tulajdonosa.

Itt nézem az ágyút és arra gondolok, hogy hány ember életét ontotta már ki. Háтам mögött a tüzér aki újabb vérontásra kész.

Nov. 20

Tegnap este meg voltam újból híva – bankettra az I. Baonhoz. Blosche kapitányhoz. Reggel 4 óra után még mindig huzattam a cigányal a notámat, hogy aszongya: „Levél jött levél ment messze Gácsországból.” Ehhez hasonlóan sikerült mulatságot talán még nem is rendeztek a harctéren.

A „disznótor” kabaréval volt egybekötve. A kabarét humoros felolvasások tarkították szavallatok, ének, zeneszámok és Bálint szopofonista productioja. (Bálint kadett a kezével dudaszerű hangokat tud kiadni.) Az estélynek volt vagy 10 vendége huszár és tüzertisztek, Egy huszárcap. vezetésével, az 5 ik Batterietől Scholtz Elemér főhadnagy.

Én is sikerrel olvastam fel egy actualis humoreszkemet és bökkverseimet.

A zenét Hamza budapesti cigányprimás zenekara szolgáltatta.

Hamza Budapesten Radics bandájának primása. Pompásan játszik. Elsőrangú cigányvirtuóz. Nagyon élveztünk játékán.

Éjfélkor pezsgő került az asztalra.

Ismétlem idealisan mulattunk. Gyönyörű világos éjszaka volt. A nagy hó szépen világított.

A vacsorára Dulibyből 6 órakor indultunk Allender zászlóssal szánkron és $\frac{1}{4}$ 8 kor értünk Jasloviechebe.

A nagy nevetéstől, a bundától és pokrócoktól persze mozogni se tudtam. Ugy emeltek fel hárommal a hóból.

(Itt megőrokitem előbb a felolvasott bökkverseket.) Hamza bandájával énekeltem Gül Baba kupléja melodiájára.

*Hauptmann⁸⁷ Hille álmatlan volt
Pedig kapott sok álomport
Dulibyben bankett volt
Hauptmann Hille jot horkolt
Ihaja hajaha*

*Hauptmann Pyber gyomra rossz volt
Nem birta a tréfi kosztot
Áttért a zsidó hitre
A – haját – lemetélte
 Ihaja hajaha*

*Sok gilisztás baka ordít
Lampi kapott offline ordert⁸⁸
Nem megy Pestre többet ő
Mert a bordája betört.
Ihaja hajahaj*

88 *offne ordret* – offene Ordre – nyílt parancs

4.

*Volt egy szép nő bukott érte
Főhadnagy úr hófehérke
Meg kell kapnom fogadá
Megfájdult a foga rá*

Ihaja hajahaj

5.

*Von Wien ist nicht weit nach Ungvár
Müllner ist ein grosser ungár
Madjarisiert ist er schon
Hadmási lauft nicht davon⁸⁹*

Ihaja hajahaj

6.

*Lampi mondta Eikler kérem
Legyen elég – ezüst érem
Arany már nem jön sorra
Hosszú lett Eikler orra*

Ihaja hajahaj

7.

*Van már pezsgő cigány banda
Masiniszta tartja karba
Rossz nyelvek mondják, de kár
Nem tud szegény lőni már*

Ihaja hajahaj

8.

*Torra disznót vág a sakter⁹⁰
Eszik huszár, beobakter⁹¹*

89 Bécstől nincs messze Ungvár

Müller nagy magyar

Már magyarosították

Hadmási nem menekül

90 *sakter* – (jiddis) metsző, izraelita rítus szerint háziállatot levág – sakter

91 *beobakter* – Beobachter – figyelő őr

Ihaja hajahaj

Ihaja hajahaj

Ihaja hajahaj

Ihaja hajahaj

Ihaja hajahaj

*Ir és kap száz felbpostkártyát*⁹³

93 *feldpostkártyát* – Feldpost – tábori postalap

*Ha hazamegy az Ernő
Sír utána ezer nő.*

Ihaja hajahahaj

14.

*Savanyu de jó a Vinko
Jószivű a kadett Sinko
Vásárol mint egy atya
Van neki vagy száz gatyá*

Ihaja hajahahaj

15.

*Témám nincsen már több semmi.
Mert nem tudtam jól beenni
Hisz ez nem is nagy csoda
Oly rossz volt a – vacsora.*

Ihaja hajahahaj.

A felolvasás, amit tartottam, ez a humoros „harctéri tudósítá-
som” volt.

EGYIPTOMBAN

Csunya hófúvásos idő volt, amikor telefonjel ébresztette fel az
első batallionnak a telefonistáját.

– Halló! Hallo. Einz fünf und sechszig.⁹⁴

– Halló!

– Halló itt Armeekommando! Kérjük Blossche kapitány urat a
telefonhoz

Azonnal.

Blossche kapitány izgatottan vette a kezébe a bűdös kagylót és
izgatottsága percről percre nőtt, mialatt telefonált.

Pflanzer Baltin személyesen beszélt Kolomeabol. A telefon be-
szélgetés rövid, de velős volt.

– Bitte Herr hauptmann Blossche zampacken. Das I. Batallion
geht ab nach Egypten, gegen die Engländern.⁹⁵

94 *einz fünf und sechszig* – eins fünfundsechzig – egy hatvanöt

95 – Bolsche százados úr, kérem összecsomagolni. Az I. zászlóalj megy
Egyiptomba, az angolok ellen.

Blosche kapitány csak az első pillanatban volt izgatott. A következő pillanatban már visszanyerte hidegvérét.

Nyugodtan mondta:

- Katona! (Menage majer)
- Befehl Herr hauptmann,⁹⁶ kérem alázattal...
- Katona! Egypton.
- Sajnos az nincs kapitány ur kérem, még a háboru elején kifo-
gyott.
- Mi?
- Egyiptomi cigaretta.
- Ah mit beszél egyiptomi cigarettáról... Megyünk Egiptomba,
mint önálló Battalion.

Katona jóízút nevetett.

- Hahaha! Kapitány urnak eddig ez volt a legjobb vicce...
- Ez nem vicc! Most 9 óra van. 10 órára álmierozza a Batalliont. Tíz ötkor indulunk Egiptomba, Brucacon, Budapesten, Szofián át. Hol a pucere. Deák pakkolni. Ordonánsok⁹⁷ menjenek a századokhoz! Katona! Szedje össze az ezred tüdőbajosait is, azok is jönnek velünk.

*

Egyptom napja magasan állott az égen. Perzselő sugarai barnára égették a harcoló marcona arcokat. A nap olyan erősen sütött, hogy a hatvanötös bakák a nap tűzében szalonnát piritottak.

Blosche kapitány hős batallionja rezervába került Cairoban az Imperiál park nagy palotáiban. A nagyon is megérdemelt pihenőt azzal érdemelte ki a zászlóalj, hogy a derék hatvanötösök kergették ki az angolokat Cairoból.

Csodálatosképen csak egy ember veszteség volt. Egy cigány t. i. átcsőszott az angolok indiai csapatához, mert ő nem akart „cigányok” ellen harcolni.

A Batallionskanzlei a Grand Hotelban volt. Blosche kapitánynak egymagának tíz szobája volt és tizenkét adjutánsa.

⁹⁶ *Befehl Herr hauptmann* – Befehl Herr Hauptmann – Parancs, százados úr!

⁹⁷ *ordonánsok* – Ordonanz – összekötők

Hauser volt a hetedik, Sinkó a tizenkettedik adjutáns. A nap ragyogott, a madarak boldogan csicseregtek, amikor egy szép nagy küldöttség közeledett, a zászlóalj tisztikara, Hille kapitány vezetésével.

Velük volt Cairó polgármestere és főpapja is. Blosche kapitánynak vitték a legszebb arab kitüntetést a Pharao rendet, és felajánlották Egyiptom alkirályi méltóságát.

Blosche kapitány meghatott, keresetlen szavakkal köszönte meg a gyönyörű kitüntetést és diszkréten csipdeste meg a kitüntetést hozó arabs szüzek arcát.

A cairói főpap erre kiosztotta a kompaniekommandánsok⁹⁸ között, az arabs nemességeket, előnevekkel.

Hille kapitány lett Hille Rhameses, Pyber kapitány Hyxos, fehér főhadnagy lett Luxor és Müllner főhadnagy Khadire.

Miután utólagosan katona főhadnagy is kért címet hát ő már csak cigarillos lett, von stingaporis. (stinkatoris)

De hagyjuk ott a küldöttséget, nézzünk szét egy kissé Blosche kapitány táborában.

Mindenekelőtt is feltűnő, hogy idegen elemek is vannak itt. Bánszky hadnagy és Frankfurt kadett akik önként jöttek le az első batallionnal Egyiptomba, mint tüdőbetegek.

Hille Rhameses kapitány nemsokára talált egy nőt magának aki hasonlított a – Szálikára. Utóbb kiderült, hogy az illető arabs nőnek a bölcsőjét Jasloviecen ringatták és hogy a mamája kifőzőnő volt és csak a rossz üzletasszonyok miatt ment át – Egyiptomba.

Pyber Hyxos kapitány nagyon rosszul érezte magát Egyiptomban. Saját bevallása szerint azért, mert az arabok nagyon hasonlítanak a zsidókra. Mindjárt rá is gyújtott kedvenc nőtájjára, hogy:

*Huncut a zsidó, huncut az arab
Annak az eszéből is hiányzik egy darab.*

Fehér Luxor főhadnagy már az első napon magához ölelte Hausert.
– Hauserkám! Most már megbocsájtasz, hogy nem vagy idealista, olyan idealisan érzem magam. Képzeld el... kompanieharemet rendeztem be. Eddig hatvan arab nőm van. Egyik feketébb a másikonál. Nemsokára én se leszek – hófehérke.

Hauser ezuttal csakugyan megbecsülte magát és mint idalista, felkereste Cairo egyik szépségét egy tizenhatéves lányt és összehasonlításokat tett a magyar és arabs telivérek között.

⁹⁸ kompaniekommandánsok – Kompaniekommandant – századparancsnok

Az összehasonlításnak az lett a vége, hogy Hauser mély karikákkal a szeme alatt távozott.

Egyenesen Lampel ezredorvoshoz ment.

Lampel éppen az új fehér tropikus egyenruháját próbálta a tüdő kör előtt. A ruha jól állott rajta. Böhm nevű offiziersdienerje felcsatolta gazdájának lábára a pengő sarkantyukat, mire ő, hurka [!] nevű telivér arabs kancájára pattant és odakiáltott Hausernek:

– Ide süss rongyos huszár! Hogy lovagol egy landsturm⁹⁹ ezredorvos.

Hauser különben is bámult Lampel vakmerőségén. Az ezredorvos ugyanis a cairói harcokban állandóan a svarmlinia előtt akarta felállítani a Hilfsplatzot.

Müllner Khadire főhadnagy nagyon büszkén hordozta az egyiptomi rendjelet és efölötti öröméhez sorra csókolta – bakáit – mint rendesen.

Müllner egyébként arra is büszke volt, hogy két igazi angol katonát is fogott. Büntetésből az angoloknak megkellett tanulniok a Hadmási Pált...

Katona főhadnagy, cigarillos, stinkatorisz kitűnő konyhájával az egyiptomi főkirály legfelsőbb dicsérő elismerését nyerte el. Az egyiptomi főkirály t. i. nagyon hálás volt, mert eddig semmiféle orvosszer nem tudta meghánytatni.

Katona különben egy granátzicher Deckungot¹⁰⁰ ásatott magának egy Pyramis alá.

Csekély nyolc métert ásatott a fotel alá, mondvan: sicher ist sicher.¹⁰¹

Blosche kapitánynak pedig jelentette:

– Herr Hauptmann ich melde gehorsamst ich hab das Deckung unter Pyramis gabaut. Das Division ist visavi die Deckung. Das Wache aufgestellt hintern Sphinx.¹⁰²

Blosche kapitány nevetve jegyezte meg:

99 *landsturm* – Landsturm – hadkötelesek idősebb korosztálya, itt: népfelkelő

100 *granátzicher Deckungot* – ...sichere Deckung – gránátbiztos fedezék

101 *sicher ist sicher* – biztos ami biztos

102 Százados úr, alázatosan jelentem, a fedezéket a piramis alá építettem.

– A zászlóalj a fedezékkel szemben van. Az őrség a szfinx mögött van.

– Főzni még csak tud, de németül nem. ... Debreczeni hadnagy a nagy nyelvtalentum N° II., miután németül már perfectül tudott, három nap alatt perfectül megtanult angolul is. Hogy mutassa, hogy tud: egy vacsora után elkiáltotta magát angolul:

– Banzáj keptn Blossche!

Erdélyi masiniszta érdemei elismeréseül kapott két darab gépagyut. Az agyuk éppen úgy nem lőttek soha, mint az ő gépfegyverei.

A cigánybandát tizennégy tagra emelte.

Az M. G. Abt.¹⁰³ rezerve lovai cipelték a cimbalmot, a nagybőgőt, meg a kisbőgőt.

Habel hadnagyot is nagyon megihlette a forró egyiptomi levegő.

Naponta tizenkét ódát írt á 120 oldal. Egyik hangosan felolvasott ódáját meghallotta az angol megfigyelő, mire az angol agyuk tüzet okádtak.

Habel az utcán is szavalva járt. Egyik ilyen sétája alkalmával találkozott Eikler szanitész kadettel, amint ez egy krokodilussal játszott. Hosszas faggatás után Eikler bevallotta, hogy azért szereti ő a krokodilust, mert annak hosszabb orra van, mint neki. És ezt ő nagy lelki megnyugvással látja. Bronz vitézségi érméről azonnal lemondott a krokodilusok önképző köre javára.

Csernák hadnagy óriási szakállal rukkolt be két heti szabadságáról.

Az út, amig elérte a Baont, pont négy hónapig tartott.

1200 kor. Reisepausalét¹⁰⁴ kapott. Csernák egy szép holdvilágos este beült a kis arab nőhöz címzett zenés kávéházba. Leszivott mellre 16 üveg haschist és 12 opium pipát, amitől megrészegült és pusztán egy fehér lepelben lóra pattant és mint egy hindu lovas kilovagolt az éjbe.

Leitrich hadnagy húrt változtatott, és örületeit nem a gé húrón, hanem egy arab hurin¹⁰⁵ gyakorolta.

Kiss doktor is nagyon jól vezette be. Pucerjét esténként az offir-ersmesse elé rendelte egy tevével. Ugy ment haza éjjel, tevéen. Dehát ő, mint landsturm kadett ezt joggal tehetette.

103 M. G. Abt. – Maschinengewehrabteilung – géppuskás osztag

104 Reisepausalét – Reisepauschale – általános útiköltség-térítés

105 hurin – Huri – (a mohamedán vallás szerint: szép szűz a paradicsomban), itt: arab (kéj)táncosnő

Az általános békés helyzetre való tekintettel Blossche kapitány ur lehozatta az északi harctérről Scholtz Elemér tüzérfőhadnagyot is. Scholtz meg is érkezett Kairóba 1 ágyuval, ahol azután nagy utánjárással megengedték neki, hogy egy év óta tartogatott két lövegét kilőjje, nehogy elmuljon a háboru anélkül hogy egyet is lőtt volna.

A vitéz Bálint kadettnek különös szerep jutott. Őt nevezték ki Batallionhóhérnak. A halálraítélt bennszülött árulókat összegyűjtötték egy terembe, Bálint popofonozott nekik, mire a halálraítéltek megpukkadtak a nevetéstől.

A kivégzés igen humánus neme ez.

A gyönyörű egyiptomi expedicio egén azonban csakhamar megjelentek a szomorú felhők. A vig életnek vége szakadt, a cigány nem huzta már az imperial parkban a szebbnél szebb magyar nótákat. A Batallion tisztjei szomoruan, borús arccal jártak Cairobán.

Látszott az arcukon, hogy valami szomorú, nagy esemény történt.

Rövidesen kisült, hogy mi az a szomorú, megrendítő hír: megkötötték a békét. Az angolok, végkép megsemmisítve, térden állva könyörögtek a békéért.

Az angol király sirva könyörgött Vilmos császárnak, hogy legalább gyermekeire legyen tekintettel.

Vilmos azonban nem kegyelmezett... Isten megbüntette Angliát.

Blossche kapitány felpakkoltatta a Batalliont és kiadta a parancsot:

– Erstes Batallion! Vergaterung, Direktion: Miskolcz.¹⁰⁶

Katona főhadnagy cigarillos stinkatoris volt a legszomorubb.

Könnyezve mondta:

– Egyszer tudtam volna jól deckolni¹⁰⁷ és éppen akkor tör ki ez a bűdös béke.

Dühösen pakkolta össze konyhaedényeit esszceigjeit¹⁰⁸ és busan indult meg ő is Miskolcz felé.

106 Első zászlóalj! Gyülekező, irány: Miskolc.

107 *deckolni* – decken – fedez, itt: ellenni

108 *esszceigjeit* – Eßzeug – evőeszközök

nov. 26

Olaszom a napokat, mikor megyek szabadságra.

Napjaimat különösen megédesítette a hazulról kapott jó meleg baranybőrös bundám, cipőm.

Most már jöhet a hideg.

Egyformán mulnak a napok. Olvasok, tanulgatok, írogatok.

Készülök egy – a tisztéknek szóló – felolvasásra.

Csak néha hallok távoli ágyúzajt. Oka: az előttünk levő, Popova Mohila nevű magaslatot lövi a muszka nehéz gránátokkal. E magaslaton bedrótozva ül egy 60 as század. Szegény bakák, nekik ugyan melegük lehet.

Holnapra újból hivatalos vagyok Blosche kapitányhoz disznótorra. – Szegények vagyunk, de jól élünk!

nov. 30

Csikorgó hidegben jöttünk át Jaslowiecbé, hogy leváltsuk az ötödik gyalogezred katonáit a lövészárokból.

Jaslowiec békében szebb lehet, mint most. A város északi része romokban hever a közepe pedig hemzseg a zsidóktól.

A városka nagyon piszkos, de messziről nagyon érdekes a fekvése.

Völgyben fekszik egy patak mellett – a hegyen fenn egy óriási kolostora van apácákkal. (Itt van a Divisionskommandónk elkvártélyozva.)¹⁰⁹

A kolostor mellett a régi kolostor klasszikus, festői romjai.

A városkában, van vagy négy ruthén templom, meg egy zsinagóga, no meg egy fürdő, amit a Divisióunk rendezett be.

Ah – fürdő!

Négy hónap óta nem fürdöttem és most aztán beleültem a nagyszerű meleg vízbe és leáztattam a hónapos – retket. Megfogadtam, hogy gyakran megyek fürdeni. A város publikuma csak pénteken fürödhetik.

Nem tudom megérteni, hogy miért kócosak ezek a zsidólányok, amikor egész nap folyton fésülködnek.

109 *divisionskommandónk elkvártélyozva* – zászlóalj-parancsnokságunk elhelyezve

Jókedvünk az offíriersmenázsban változatlan jó. Ezt énekeljük
ujabban:

*„Czitronele du grausame schöne
Czillimpi czillimpi duli duli dum.
Auf mein schöne Gesang du höre
Czillimpi czillimpi duli duli dum
Meine Gitare hat keine Seite
Czillimpi cillimpi duli duli dum
Darum murs ich so traurig begleiten
Czillimpi cillumpi duli duli dum.“*¹¹⁰

Majd ezt a szellemes dalt ordítjuk:

*– Ki hitte volna eztet
Hogy vélünk így kitesznek
Ki hitte volna aztat
Hogy vélünk így – kitesznek*

*Hallatlan, Hallatlan, Hallatlan, Hallatlan
Hallatlan, Hallatlan, Hallatlan
Eset.*

dec. 5

A Stellungba került Blosche kapitány (I) és Lapos kapitány (II)
Batallionja. Én rezervában vagyok a II. Baonnal.

Néha feljárok a Schwarmlieniba.

A Deckungokban, a nagy olvadás folytán alig lehet járni a víztől.

Nagy az áradásos víz. Szegény bakák.

És folyton dolgozniok kell, éjjel meg szolgálatuk van.

110 „Czitronele, te szörnyű szépség
Czimpili czimpili doliduli dum.
Hallgasd szép énekem
Czimpili czimpili doliduli dum.
Gitáromon nincs húr
Czimpili czimpili doliduli dum.
Ezért kell így szomorúan kísérem
Czimpili czimpili doliduli dum.

dec. 5. (folyt)

Ma letávoztam [!] az ezredorvos. Rheumát szimulált.

Én lettem a helyettese. A hivatalos Regimentschefarzt. Magyarul ezredorvos-főnök.

Pénz, fizetés, zulage¹¹¹ nem jár ezzel – csak tekintély és kellemtelenség.

Kellemetlen – a tisztekkel szemben akik deckolnak¹¹² és haza akarnak menni.

Kellemes, mert az ember hivatalosan az ezredkommandónál van.

Lejegyzem az ezredorvos nevét: Lampel Moric, Laust ezredorvos. Röviden: Lampi.

dec 7.

Ma újból megfürödtem szenzációs, jó eredménnyel, őszinte nagy sikerrel.

Jolán hazulról sürgeti a Signum laudist.¹¹³

Nekem nem sürgős. Neki igen.

Ilyenek a nők!

dec. 10

Ezzel a szóval kezdem: fürdő.! Ma t. i. újból megfürödtem. Ez a legnagyobb esemény ma, ami velem történt. No és még valami. A Stellungban nagyon szép fölvételeket csináltunk. Hivatásos katonai fényképész, az u. n. ezredfényképész.

A golyók egy kicsit röpdöstek, de hát mért kell éppen bennünket találni a golyóknak, kérdem én. Nem is bennünket talált, hanem egy bakát. Annak már régen jó megy a kórházba.

Pár napig regimentschefarzt voltam újból Lampel távozása után, de mert a Reg. chefarznak egy Batallionja is van és a tisztek – ami a

¹¹¹ *Zulage* – Zulage – pótlék

¹¹² *deckolnak* – decken – fedez, itt: szimulálnak

¹¹³ *Signum laudis* – Signum laudis – (latin) régebben adományozott többféle katonai kitüntetés

legkellemetlenebb – nem is bántam egy cseppet se, amikor ma hal-
lottam, hogy új ezredorvos jött Lampel dr. helyébe Dr Weisz Géza.

Hogy milyen sár van a Stellungokban, az valami borzasztó. A
nagy olvadás következtében a sártól alig járhatóak a futóárkok.

A falak több helyütt be vannak omolva – a bakák körömszakad-
táig dolgoznak.

Most már azt hiszem nyugodt lehetek a szabadságom miatt –
mert van, illetve lesz elég helyettesem.

Absolute nem olyan időket élünk, amikor rohanna az ember
szabadságra. Nem szó sincs róla. Nagyon jól élünk, tudjuk, hogy a
szabadságra menés sok pénzzel jár és kellemetlen a bucsúzás is.

Ma az újsághírekből megállapítottuk, hogy három hónap múlva
béke lesz. (Hányadszor állapítjuk ezt már meg?)

Augusztus volt, amikor kijöttem a frontra. Már december, na-
gyon mulik az idő.

Ma vagy három kisebb zsánerű luftballont engedtek fel a mieink
a Divisiotól. A luftballonok, németül léggömbök – nagyon szépen
röpültek az orosz állások fölé, ott elégnek automaticé és egy darab-
ja – nyomtatványok, leesnek az oroszok közé.

Hogy mi volt a nyomtatványokon, nem tudom. Valószínűleg az
oroszok demoralizálására irányultak.

Az első léggömbre az oroszok ágyuval lőttek. Nagyon mulatsá-
gos volt.

Más: nagy szenvedéllyel gyűjtöm az orosz shrapnell = alumini-
umból, a harctéren gyártott gyűrűket. Viszem őket haza. Lehet,
hogy otthon – fitymálva kinevetik érte az embert. Itt mindenki
hordja.

dec. 16

EGY KIS PÓTLÁS

szept. 2 ikáról

A fiók naptáramban néhány érdekes feljegyezni valóm van, on-
nan veszem át ide és adom át az – „örökkévalóságnak”.

Szept. 2 án reggel $1\frac{1}{2}$ 8 órakor marscholtunk tovább Skomoro-
rochyból, ahol össze zsuffolva feküdtünk egy rongyos kis félig rom
házban. Én az előszoba félében aludtam egerek között Román
dr. al, nagyon hideg volt éjjelenkint.

Erőltetett meneteléssel mentünk előre, keresztül a Strypán. A
víz a lovam szügyéig ért.

Az orosz gyalogság előttünk vonult vissza. A kozákság visszavo-
nulása és a mi előrenyomulásunk között alig volt 1 óra különbség.

Novosiolka, Bazár Jagielnica felé mentünk. Bazár előtt már ránk
esteledett. Szép hűvös, csillagos őszi éj volt. A kabátnélküli embe-
rek bizony fáztak. És folyton mentünk előre. Mindig csak előre.

Előttünk, ahogy visszavonultak a kozákok, a learatott és kévék-
ben levő termést mind felgyújtották. Soha nem látott ritka látvány-
ban volt itt részem. Köröskörül vörös volt az ég a tüzeztől, távolban
megszámálhatatlan világocska égett kisebb–nagyobb.

Az egész kép úgy tetszett, mintha valami nagy, *villannyal kivilá-
gított világváros felé* közelednénk.

Mintha előttünk villamos ívlámpák égnének.

Helyenként egészen világos volt az út, ahol mentünk.

*

Rendkívül meglepett engemet – Kelet Galiczia lakosságának
viselkedése. A nép mindenütt sírt az örömtől. Tejet, túrot, kenyeret,
körtét hoztak ki elénk és a gyerekek valósággal ujongtak. Mig közép
Galicziában, ahol én tavaly a nyolcvanhatosokkal jártam, mondom
középgalicziában a nép erősen moszkofil érzelmű volt és egy csöp-
pet se mosolygott, ha osztrák-magyar katonákat látott.

Arról pedig, hogy ingyen adott volna enni – ami [!] örökké éhes
bakáinknak, szó sincs.

Sőt pénzért se adott semmit. Mindig csak ezt hajtogatták:

– Nyémám panye, nyic, nyéma jája nyéma hleba, nyéma mlékó,
sickó zabrali moszkáli.

Mig közép Galicziában a nők undorítóan, förtelmesen rondák,
addig itt Kelet Galicziában a Strypa és Szereth között bizony nem
egy lengyel szépséget láttunk.

Mi ennek az oka? Nem tudom.

Hogy itt haragudtak a muszkákra, nem csodálom, hisz a „muzsik” elhajtották az összes szarvasmarhájukat, felgyújtották a termést, elvitték a harangukat.

Egy asszony mesélte nekem, hogy ő hat koronát adott a kozáknak, hogy ne gyujtsa fel a házát. Ennek a pár koronának köszönhet-e, hogy háza megmaradt.

Mikor siratták az asszonyok a sok ellopott tehenet a kozákok így vigasztalták őket:

– Ne sírjatok, asszonyok, jönnek már vissza a ti katonáitok. (vašem vojszki)

Jagielnica starán beszéltem egy parasztasszonnyal, aki másállapotban volt.

– Mióta vannak, illetve voltak itt az oroszok?

– Egy éve, uram.

– Hát a férjed (gazda) hol van?

– Azt még a mozgosítás óta, 1 éve nem láttam, nálatok katona..

Bazárban (nagy falu ez) kértem gyümölcsöt a lakosságtól.

– Nincs gyümölcs, felelték lerázták még zölden a muszkák mind. Éhesek voltak. A malacokat is mind elvitték a szemtelen oroszok.

Azt is mesélték az asszonyok, hogy májusban nagyon sok magyar és osztrák katonát vittek falujukon keresztül az oroszok. Mikor a lakosság vizet akart adni nekik, az oroszok megkancsukázták az asszonyokat is és sebes tempóban hajtották a katonák foglyainkat – az orosz határ felé.

Az orosz katonáktól megtudták, Galiczia meghódított lakói, Warschau és Ivangorod elestét. A többi várét nem. – Ugy látszik azt az orosz katonák se tudták.

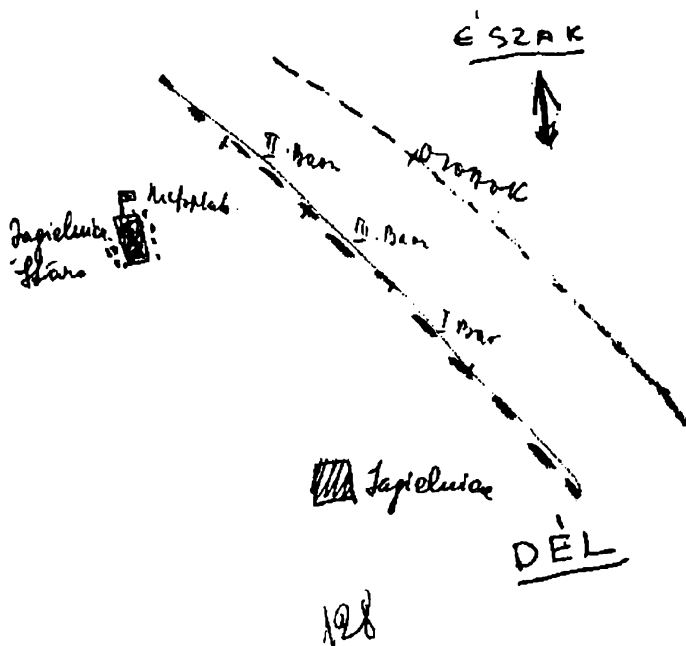
Néhány kegyetlenségről számoltak be nekem Jagielnica starán, a lakósok.

Igy elmondták, hogy az oroszok, illetve kozákok, gróf Laszkonszky majorjának ispánját felesége szeme láttára kaszabolták le, aug. 31. én (915) mert nem adott pénzt az oroszoknak.

A három gyereke apa nélkül maradt.

Zalaszeghi felett, Dupliskában, a Dnyeszter mellett a cserkeszek megöltek három zsidót az erdőben. Kettőnek leírom a nevet: Rubel Schapse 63 éves Rubel Oszkár 25 éves.

Mindezt Jagielnica starán tudtam meg. Ott így állt a front:

December 24.

Karácsony előestéjén...

A világünnep a harctéren. A legszebb ünnep – csunya lövészárokok mögött. Brrr!

Tegnapelőtt rukkolt be II. Baonunkhoz Pagliardi őrnagy. A komáromi nyolcvanháromasoktól.

A bal keze béna, ujjai merevek, mégis kiküldötte őt a harctérre a felülvizsgáló bizottság vezetője egy táborszernagy.

Enni is csak egy késsel tud, a jobb kezével.

Itt beiktatom a Borsszem Jankó ma érkezett számát, ahol a Galajda is szerepel, folytatásban.

[A vágat nem található a naplóban. Ragasztásnak sincs nyoma.]

Nagyban kapogatjuk a liebesgabekat (vagy 100 szivar, likőrök, csokoládé és egy pár gummi felső cipő eddig.)

Jolán is jelez csomagot, Szabadkáról, de még nem jön.

Dér Mihály dr. segédorvost várom és azonnal beadom szabadságolási kérvényemet az ezrednek.

*

Az offiriersmesse étkezője szemben van az én lakásommal. Ugy látom a karácsonyt csendben fogjuk megülni. Tervbe van véve, hogy ha a muszka háborítja a mi karácsonyunkat, jajj lesz neki a görög keleti karácsonykor.

Szép karácsonyfát szereztünk az erdőből. Pesten ez is sokba kerülne. Megpróbálok Binéth dral – mindenegyes emberre, tisztre verset írni és névre szóló kis csomagban fellógatni a karácsonyfára.

Este $1\frac{1}{2}$ 7 kor gyülekeztünk az offiriersmessében, amit külön, a mai napra feldíszítettek.

Nagyon szép karácsonyfa állt a szoba jobb sarkában.

Miután kölcsönösen kellemes karácsonyt kívántunk egymásnak, meggyújtottuk a karácsonyfa gyertyáit és sziporkázó rakétáit.

Behívtuk a ruthén: ukrain pap családját, hadd gyönyörködjenek ők is benne. (Sajnos sokáig gyönyörködtek és ezzel lerontották az est kellemes hangulatát) Vacsora, mint rendesen 7 órakor.

Menu.

kirántott hal,
uborka saláta, krumpli saláta
malacz sült burgonyával
Pozsonyi patkó
fekete kávé.

A vacsora után felolvastam a tisztek számára készült verseimet.

Binéth Menyhért dr. al közösen csináltunk verseket. Összesen 19-et. (Én 10-et ő 9. t)

A versek legnagyobbbrészt nem olyan, hogy fel lehessen olvasni,
de egy kettőt, lejegyzek ide. Pl.

*Mjr*¹¹⁴ *Pagliardi*

*Őrnagy urat, kit ugy vártuk,
Szivünk legmélyére zártuk.
Agyamban egy ötlet villant.
Pótolja a lány a villanyt?
Szép lengyel lány, – Jézus hozza
Őrnagy urat villamozza.*

(M)

*Hptm.*¹¹⁵ *Kalla*

*Ácsi ácsi komitácsi
Jó ember a Toni bácsi
Ahová megy – nem vizio!
Legyen trén vagy divizio
Kap ott likőrt, dohányt, diót,
Cukrot, kekszet és vízilót.
Olyan vastag Kalla lába
Meghízott a faszolásba.
Kívánjuk jó Hauptmann Kalla
Adja meg a dicső Allah.
Sok nőt és minden jó mást
Sok jó kemény – faszolást.*

(M)

*Oblt.*¹¹⁶ *Ohnestinghel*

*Jede Rose hat ein Stingel
Wier haben ein ohnestingel
Er ist zwar nicht aus Ungvár
Doch ist er ein guter ungár*

114 *Mrj.* – Major – őrnagy

115 *Hptm.* – Hauptmann – százados

116 *Oblt.* – Oberleutnant – főhadnagy

*Nur dass ist ja eben konisch
Sprechen kann er nicht ungarisch
Er ist gut wie ein Engel
Es lebe hoch der Ohnestenghel.*¹¹⁷

(M)

Berci

*Berci a multkor felült egy lóra
És húzta tolta taszigálta
Szegény ló állta,
Pedig Berci a belit is kicibálta
Akkor szegény ló kidöglött alóla.
Berci kaján örömmel szólt: ez jó volt.*

A ló – egy cselló volt – –

(Binéth)

Oblt. Bíró

*Bíró főhadnagy vicceket mond
A százada tisztjeinek
Négy kadett hallgatja haptákban áll,
Mind reglamamassig¹¹⁸ nevet.*

*Egy kadett azonban, az ötödik
Csak savanyún mosolyog –
Bíró odaszól – „ön nem kacag”?...
Kadett ur ez mi dolog?...*

117 Minden rózsának szára van (Stängel – szár)
Nekünk van egy Ohnestingelünk (ohne Stängel – szár
nélkül)

Igaz ő nem ungvári,
De mégis jó magyar,
Ez épp ebben a komikus,
Hogy nem tud magyarul.
Olyan jó, mint egy angyal (Engel – angyal)
Soká éljen Ohnestenghel!

118 *reglamamässig* – regelmäbig – szabályszerűen

*Az ötödik kadett haptákba áll
Zavart. Egy kicsit dadog
Melde gehorsamst¹¹⁹ főhadnagy úr
Én más századbeli vagyok.*

(Binéth)

Dec. 26

Igy mult el a karácsonyest.

A karácsony annál is inkább kedves volt részemre, mert – megkaptam a signum laudist, amire meg az okt. 12 iki burakowkai angriff után adtak be.

A kitüntetésre minden oldalról sokan gratuláltak. – Még Dolić alezredes is, akit innen helyeztek át a 79 ik otočaci gyalogezredhez. (Táb posta 111)

Tekintettel arra, hogy jól áll a szabadságotlasi ügyem – most egyenlőre nincs sok bánatom.

Jó hangulatom szülte azt a felolvasást is, amit a II. Baon tisztikárának tartottam. Címe ez volt: A II. Batalion 1920 ban.

Leírtam részletesen benne, hogy hogyan fog festeni a háboru 1920 ban.

Hogyan néznek ki a lövészárkok és sorra vettem az urakat, hogy mi lesz velük 1920 ban.

A felolvasás jó sikerrel járt.

Dec. 27

Palliardi őrnaggyal játszunk Albrecht kapitány társaságában – 3 mas tarokkot.

Igy telnek el a hosszú téli esték.

Dér Mihály dr. segédorvos, aki már előbb az ezrednél volt újból berukkolt hozzánk. Átvette a II. Baont én pedig saját kérelmemre az I. Baonhoz kerültem mint Baonschefarzt. – Blosche Adolf kapitány kommandója alá.

Ott jobb a koszt – jobb a társaság.

119 *melde gehorsamst* – alázatosan jelentem

Dec. 30

Óriási sár! Typikus ronda mély galicziai lucok. Pocsok. Ronda gidrek gödrök, benne a fekete szósz. Enyhe időjárás van mostanában állandóan. Tegnap a Stellungban voltam és majdnem végigmentem az egészen.

Egyes helyeken érdekes látványban volt részem. A lövőárok előtti megfigyelő helyen kimentem tisztekkel és Prismás Triáderrel néztük a tőlünk 800–1500 lépésre dolgozó muszkákat. Mi sem lőttünk rájuk, ők se zavarták a mieinket.

Szépen lehetett a látcsövön át nézni, amint az oroszok a drótke-rítéseiket csinálják.

Pár nap óta igen erős ágyuzást hallunk Bučac felől. Ugy hírlik: a muszka támad.

Ma beszélgettem Albrecht kapitánnyal a békéről. Kijelentettem, hogy véleményem szerint az emberek – komolyan csak 1917 tavaszán fognak beszélni a békéről. Előbb támad az orosz, aztán a francia és angol csak, ha a támadások nem sikerülnek, akkor fogadják majd el békefeltételeinket.

Ugy, hogy a békét 1917 tavaszán, március hónapban kötik meg, előbb nem remélem.

Nincs egy ember se, egy tiszt se, aki ne óhajtaná már nagyon a békét.

Ha ujság jön, mindig az az első, hogy megnézzük a békerovatát. De békéről komolyan szó sincs.

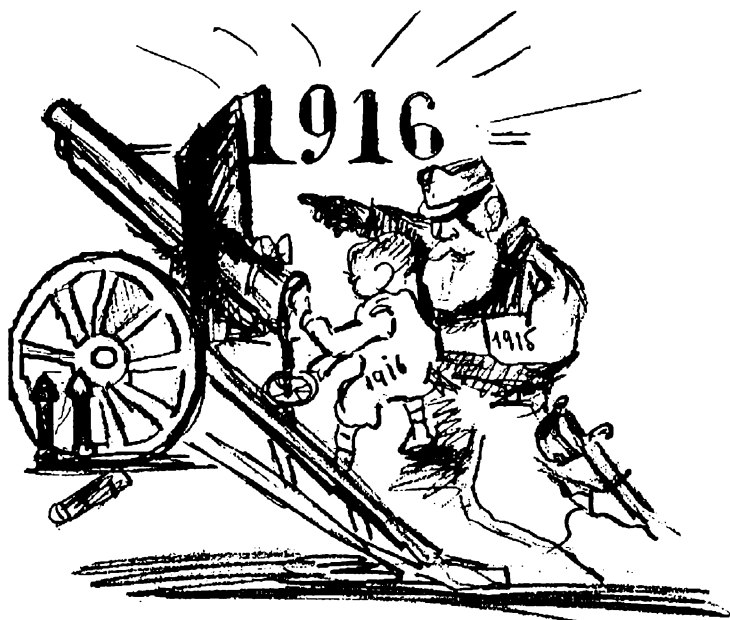
dec. 31

A szilveszter est elé nagy várakozással nézünk. A baj csak az, hogy idegeink, főként a magasabb rangú tisztjeink idegei nagyon fel vannak húzva.

Jan. 1.

1916 – januárja egy új év közeledik. Ezt nem hittem volna akkor, amikor Jolántól könnyes szemekkel vettem búcsút Gračacon a kórház előtt.

Azon a véleményen voltunk, hogy a háború 3 hétig fog eltartani.

1916. Bárcsak a béke éve lenne, de sajnos senki se bízik benne, még én se.

Ennek a háborúnak már csak 1917 ben lehet leghamarább vége.

*

Ma az ezredorvoshoz költözködtem át Pšedmiercere egy ronda kis házba.

A Sylveszter éjt meglehetősen kedélyesen töltöttük el.

Hamza cigány a Radics bandájából szebbnél szebb nótákat játszott. Nekem speciel rossz kedvem volt, mert náthás voltam és rekedt. Azonkívül egy kicsit a torkom is fájt.

Mégis elmulattunk a II. Baon tiszt menaszijában vagy két óráig éjjel. Állandó szoros készenlétben. Az ujévi felköszöntő után no meg a Gotterhalte¹²⁰ és a Hymnus után lassankint mentünk aluszkálni. Hamza jól járt, mert vagy 160 koronát összeszedett a bandájával.

¹²⁰ *Gotterhalte* – (Gott erhalte – Isten tartsa) „Gotterhalte”, a császárhimnusz

Jan. 3. – 4. –

Tüzérségi harcok folynak.

A 11 es honvédek előtt van egy magaslat a Gipsarka. Ezt megszállták a honvédek. Az oroszok ezt akarják birtokukba venni.

Jan. 4. ikén is emiatt olyan őrült lövöldözés volt, hogy az ember majd megbolondult. Különösen a mi ágyuink lőttek, az orosz, alig szól, hisz olyan kevés az ágyuja, hogy szinte – botrány.

Hanem. Tőlünk vagy 10–15 kilométerre Bučac körül, ott aztán szólt az ágyú. Majdnem úgy hangzik, mintha valaki egy nagy dobot folyton ész nélkül üt.

Negyedikén úgy lőttek a 17 es tüzérek az uton, hogy alig tudtam hazamenni. Majdnem háromnegyed órát lapultam egy kőkerítés mögé, az ágyuk közelében és „élveztem” az ágyuk hatalmas villanását. Ez aztán tüzérségi fölény!

Az anyja istenit...

Jan 5

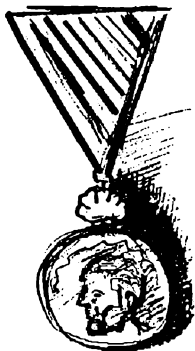
Szabadságom végre megjött.

Mindezideig nem voltam benne biztos. Polnisch főhadnagy s az adjutans hívatott, mikor akarom megkezdeni a szabadságomat.

Mondok 10 ikén...

Igy már csak a hónap utolsó napján jövök a harctérre vissza –

Jan. 7

Óriási irgalmas készülétek a nagy – utra a szabadságra.

Nem megy rosszul a dolgom – de azért jó innen ebből a kítűnő környezetből is elkerülni pár hétre.

Pakkolás!

Az orosz tüzérség erőtlenül lövi a lövészárkainkat.

Ahogy itt ülök magányosan este 9 óra körül a kis parasztház szobájában, hozza az ordonánc a parancsot, amiben benne áll a signum laudisom. A posta most hozta ide a hivatalos lapot. A napilapokból e hírt már dec. 20 ika óta tudom.

Jan. 9.

Végre itt a nagy nap! Reggel korán már bepakkolva állott a kocsi.

11 órakor indulás! – Bućacrol 1 órakor indul a vonat Stanislaw felé.

Mondok: elég ha 11 kor megyek az ezredirodába az offene ord-rémért.

Bemegyek az ezredirodába, kérem az írásaimat.

– Lejelentkeztél már az ezredes úrnál? ... – kérdi az adjutans, Polnisch főhadnagy.

– Nem – mondom.

– Hát előbb le kell jelentkezned, hogy szabadságra mégysz.

– Megyek. Hol találom.

– Kinn van a Stellungban, ahol az átépítési munkálatokat beszél-lik meg.

– Puff! kinn van a Stellungban. És most menjek ki, tegyem ki magamat a veszélynek az utolsó napon – szabadságom megkezdése napján.

– Hja barátom ezen nem lehet segíteni.

Mit volt mit tennem? Kimentem a lövészárokba, megkeres-tem az ezredest, aki épp egy Deckungban ült. Lejelentkeztem, visszarohtam és bevágtam magam a kocsimba, azaz az ezredorvos kocsiába.

Azaz bevágtam volna, magam, ha a lovak indultak volna. Az egyik sárga már tegnap nem indított, helyette befogták az én málhás lovamat a Ruckzugot, de a lovak ilyen összeparosításnál nem akartak a világért se indulni. Puff neki. Lekésem a vonatról! Hány az óra? Féltizenkettő. No jól nézek ki. Szervusz Budapest! Egy napot kések. Ez a szabadság is jól indul. Hamar befogni az I. Baon málhás lovát a Mukit, a sárga kis mokány Mukit. Mukit befogjuk, nagy nehezen indul is a fogat a nagy sárban Muki és Ruckzuggal. De, – alig, hogy kievickélünk a nagy sárból, az ut századik lépésénél eltö-rik a kocsi tengelye. Majd hogy a sárba nem pottyantunk.

De az anyátok erre arra, erre aztán elkezdtem káromkodni.

Lepakkoltunk a kocsirol.

A legényemről a hideg verejték csorgott,

– No ennek a szabadságnak is régen rossz.

Elrohantam a II. Baon kommandóra és alarmioztam ott vagy öt ordonáncot akik a holmiaimat összeszedje.

Nagy nehezen szereztek egy kocsit nekem az utolsó pillanatban.

Lóhalálban hajtottunk Bucsac felé. Az úton shrapnell felhőcskék kísérték bennünket meg egy bájos orosz repülő.

A vonatról nem késtem le, bár a lovak elvesztették a patkójukat.

Pánek hadnagy, Lukasz és Gerencsi kadettokkal utaztunk haza. Igen kellemesen.

Jan. 11. én érkeztem meg hat havi távollét után a keleti pályaudvaron.

Legényemet szabadságoltam.

– Csantavérre. –

Hiába mégis csak jobb Budapesten, mint a fronton.

[A Budapesti Hírlap 1916. január 17. számában megjelent hír beragasztott vágata: – (Kitüntetett orvos.) A király, mint a hivatalos lap közli, Munk Artur dr. tartalékos főorvost az ellenséggel szemben tanusított vitéz és önfeláldozó magatartásáért a szignum laudisszal tüntette ki.]

Itt megszakadt a naplóm!

Az 1917 év elején ezredünk Stanislau alá vonult egy rossz állásba.

Épp hogy a hasukba nem láttak a muszkák. Itt ebben az állásban is nagy sikerrel szerkesztettem a 65. ik gy. e. tábori újságját a Ludwig bakát, am (...)

Az 1917 év meglehetősen egyhanguan telt el egészen júliusig, amikor az orosz önkéntes batallionok (ezek önkéntesekkel megerősödve támadtak nyugat Galíciában Tarnopol-tól Stanislauig.

1917. jul. 6. án este telefonon értesülést kaptam az ezredparancsnoktól, hogy a zászlóalj parancsnokom Starovec őrnagy, aki nagyon félénk ember volt és állandóan a rókalyukban élt – „kéret engem, hogy menjek ki hozzá, hogy legyen, aki nyomban első segélyt nyújt, mert *érzi*, hogy meg fog sebesülni.”

Hogy ne mondják rólam, hogy gyáva vagyok, összecsomagoltattam Martatič Péter tisztí szolgámmal cók-mókjaimat, és este – az alkony védelme alatt – tűzérési tűzben nagy nehezen kijutottam a közőhelyre, ahol, még az nap este jelentkeztem az őrnagnál. Az őrnagy felajánlotta jó, granatsicher Deckungját én azonban nem fogadtam el, bementem a gyenge „szanitész fedezékbe” és aludni próbáltam. Nagyon rövid ideig tartott az alvás, mert a korai hajnali órákban 1917. jul 8. án megkezdődött a pergőtűz. Csak úgy szakadt a nehéz gránát. A közelünkbe beeső gránátok alatt hajladozott a gyenge fedezék teteje.

Hajnaltól reggeli 8 óráig tartott a pergőtűz. Rengeteg sebesültet kötöztünk be.

Nyolc óra után a front egyik szanitésze rohanva bekiabált a fedezékbe:

– Főorvos ur itt vannak az oroszok.

Eichler nevű orvosnövendék ijedten kérdezte:

– Mit csináljunk főorvos ur?

Ebben a pillanatban két orosz jelent meg a fedezék ajtónyílásában és szuronyt szegezve ránk, lövésre tartott fegyverrel ordítottak ránk, hogy aggyjuk meg magunkat.

Egy döbbenetes pillanat után – egyik orosz kézigránátot vett elő, hogy bedobja közénk. A helyzetet Eichler mentette meg:

– Főlemelt karokkal – megadta magát és kiment a fedezékből. Sorra valamennyien kimentünk, csak a nehéz sebesültek maradtak hátra. Ahogy pár lépést tettünk, találkoztam a fogságbaesett Őrnaggyal is, akit a szemem láttára vágott puskatussal fejbe egy orosz.

– Ne neked generális! kiáltotta a térdén, életéért könyörgő őrnagynak. Az őrnagy sebesülten velünk esett – *fogságba*:

Körülbelül harminc havi front szolgálat után így estem hadifogságba. Maga a fogságbaesés életveszélyes volt, mert nagyon lőtt a saját tűzérségünk is utánunk. *Állomások*: gyalog mentünk 500 kilométert Kievig, vagy tizennégy napig. Darnicán töltöttünk néhány

keserves hetet a piszkos lágerben,¹²¹ onnan Moskvába vittek bennünket, a külváros Kozsuhovó nevű lagerébe. Itt keservesen elkinlódunk november végéig. Itt éltük végig Moskva vörös ostromát, amely nyolc napig tartott. Innen már nagy hidegben elvittek bennünket Vetlugára, amely a Vologdai fővonaltól 100 kilométerre fekszik. (A száz kilométert saját pénzünkért vett szánkón tettük meg.) Vetlugon nyomorogtunk bezárva 1918. május 1 ig amikor engem egy kísérő konvoj Ekaterinburgba vitt. Itt a svéd vöröske reszt megbízottja Norlin Schadrinskba küldött a hadifogoly kórházba. 1919. télén kerültem a Schadrinsk melletti Kresti lágerbe, ahol 1920. májusáig voltam. Innen újból Schadrinskba mint szabad ember a kórház igazgatója voltam, ahol 1920 végéig maradtam. 1920–1921. júliusig Petrogradban éltem amíg július elején az Adler hajóval végre hazaengedtek és kikötöttünk a német Swinamündében.

121 *lágerben* – Lager – táborban

MELLÉKLETEK

1915 október 28

Σ Könyvek 1915. Október 28-án Kaptam meg, tábori postán. Iolán küldte egybe mely kómnival.

Hivatása volna, hogy magába vedje a katonai életmódjának jót – valószínűleg – azon célzattal, hogy később visszélemez legyen mit olvas az unokáimnak.

Ain legez, pedig nagyon furcsaival találom meg a katonai tiszteletűk hónapjában, hogy meg lát kendők.

Másrészint megkönyözi a végem, mert a "viselet" valójában csak választás. Javos meg emelkedni és csak, mint abszurd ~~rossz~~ a munka fogom őket befizetni ide.

Kendők a mozgósítás megjától.

Részlet a naplóból

Leír.: Gracac

Horrakornap-
Kisház -

Andaparti címe halálom portá

Dakócsi tér 21. ↗

(Halálom portá és a cím
Napló)

OROSZ -

OSZTRÁK = MAGYAR

HÁBORUBOL

Páris 1914

A füzet fedőlapjának belső oldala

Munk Artúr harctéri rajzai

*Munk Artúr tiszttársaival a fronton
(A második sorban balról a második)*

*Sebesültek kötözése a koropieci erdőben
(A fejsérülést szenvedett katona mögött áll – 1916. július 29.)*

A jazłowieci lövészárókban 1916-ban

Porosz tiszték között Kelet-Galíciában (1916. szeptember)

*A harctéri parancsnokság épülete előtt
(Újsággal a kezében)*

Egy lovas egység látogatását megörökítő felvétel

*Hóolvadáskor Galíciában
(Balról az első)*

*Rezervában a pawelcei erdőben 1917. május 20-án
(Az asztal jobb felén a második)*

Karoly trónörökös küldötti a katonáikat

*Őfelsége látogatása a fronton 1917. május 4-én
(A szerző felvételei)*

CIP – A Matica srpska Könyvtára, Újvidék

894.511(497.1)-94

940.3(093.3)

MUNK, Artúr

Napló : 1915–1916 / Munk Artúr. – Szabadka : Szabadegyetem, 1999 (Szabadka : Studio Bravo). – 94 p. : ill. : 20 cm. – (Életjel Könyvek., 79.)

Példányszám 500. – Előszó / Gubás Ágota: p. 5–12. – Dokumentumok hasonmása, rajzok, fényképek: p. 85–94.

ISBN 86-82147-32-7

a) Munk, Artur (1886–1955) – Dnevnici b) Prvi svetski rat (1914–1918) – Dnevnici

A szabadkai Szabadegyetem kiadása

Felelős kiadó: Blažo Perović igazgató

Recenzensek: Gubás Ágota és dr. Hegedűs Antal

Szerkesztő: Dér Zoltán

A fedőlapon a szerző bajtársaival a jamnicai lövészárokban,
a kötet hátulján pedig a galíciai hegyek között

Számítógépes megmunkálás: Farkas Attila és Hegedűs Edit

Megjelent 500 példányban, 5,25 + 0,75 (A/5) ív terjedelemben

Készült a szabadkai Studio Bravo Nyomdában

